

Kavramlar Tarihi Çerçevesinde Osmanlı'da Savaş Kavramı*

*The Ottoman State's Approach to the "War" Concept in the
Framework of the History of Concepts*

UMUT SOYSAL**

*"Hiç kimse, savaşı barışa tercih edecek
kadar akıldan yoksun değildir."*

Herodot/Tarih

öz

Bu yazıda tarih yazımında Orta Çağ ve Yeni Çağ olarak adlandırılan tarihsel periyodun en önemli figürlerinden birisi olan; Avrupa, Asya ve Afrika gibi geniş coğrafyalarda altı yüz seneye yakın hüküm süren Osmanlı Devleti'nin savaş fenomenine bakışı ilk elden tarihsel belgelerin ışığında ele alınmaya çalışılmış, defaatle kendini tekrar eden savaş süreçlerinin arkasında yatan, değişmeyen -göstergebilim diliyle söylemek gerekirse- "savaş dizgesi" çözümlenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Yine savaş ve barış gibi birbirinin zorunlu sonucu olan ikili karşıtlıklar, etik düzlemde farklı bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca birbirinden farklı tarihsel dönemlerde ve farklı bağlamlarda oluşan, gelişen ve sonuçlanan olaylar; yine perde arkasında değişmeyen dizgenin açıklanmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle -anachronizme düşmek pahasına- bir arada ele alınmıştır. Zira geniş coğrafi sınırlar ve tarihsel olayların arasından seçme eleme yapmanın zorluğu, mükerrer vakalar üzerinden kesitlemeler yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kavramlar Tarihi, Osmanlı Tarihi, Savaş Kavramı, Savaş Konsepti.

ABSTRACT

In this article, one of the most important figures of the historical period called Medieval and New Age in historiography; The view of the Ottoman Empire, which ruled over wide geographies such as Europe, Asia and Africa for nearly 600 years,

* Makale geliş tarihi: 3 Kasım 2021, kabul tarihi: 17 Aralık 2021, araştırma makalesi.

** TC. Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı.
umut.soysal@devletarsivleri.gov.tr ORCID

to the phenomenon of war was tried to be discussed in the light of historical documents at first hand, and the unchanging “war system” - to put it in semiotic language - behind the repetitive war processes was tried to be analyzed. and tried to be interpreted. Again, binary oppositions, such as war and peace, which are the necessary consequences of each other, have been subjected to a different evaluation on the ethical plane. In addition, events that occurred, developed and resulted in different historical periods and different contexts; again, it is discussed together with the thought that it will help to explain the unchanging system behind the scenes - at the expense of anachronism. Because the wide geographical boundaries and the difficulty of choosing and sifting through historical events necessitate cross-sections over repetitive cases.

Keywords : Concepts History, Ottoman History, War Concept, War Concept.

I. Giriş ve temel kavramlar

A. Savaşa Dair Kavramları Düşünmek

OSMANLI Devleti'nin savaş kavramından ne anladığı ve bunu ne şekilde yorumladığının ortaya konulması, öncelikle savaş ve askeri çatışmalar bağlamında kullandığı kelimelerin tarihsel bağlam içerisinde ne ifade etikleri üzerine düşünmeyi gerektirir. Kelimeler ve bağlamları üzerine düşünmek, bir nevi kavramlar tarihi¹ ve veri arkeolojisi işlemidir ki Osmanlı tarihi araştırmalarının bu partiyonu diğer partiyonlara nazaran nispeten zayıf kalmıştır. Zira savaş kelimesinin bağlamına yakın kavram alanlarından olan cenk, cidal, mücadele, müsademe, ceng ü cidal, cihad, kıtal vs. ile bunun zıddı olan barışın kavramsal akrabaları; sulh, musalaha, antlaşma, ahid, muâhede, kapitülasyon vb. kelimelerinin hemen hemen hepsi genellikle bir arada değerlendirilmiş, birbirlerinin yerine kullanılmış, kavramların geçirdikleri tarihsel değişimler üzerine düşünülmemiştir. Ancak dilbilimsel olarak şöyle bir gerçeklik vardır ki o da bir dilde birbirine yakın anlamlardaki kelimelerin bir arada bulunması onların arasında ufak da olsa bazı nüansların olmasıyla doğrudan ilintilidir. Yine zamanla bazı kelimeler bağlamsal değişikliklere uğrayıp kullanımdan düşebilir veyahut anlam iyileşmesine/ kötüleşmesine uğrayabilirler.² Sözelimi din uğruna yapılan savaş bağlamında kullanılan –özellikle XIX.

¹ Felsefi zeminde kavramlar tarihi hakkında genel bir çerçeve için bkz. Mesut Keskin, *Kavramlar Tarihi*, (İstanbul: Avesta, 2017). Yine siyaset bilimi açısından, Haz. Gökhan Atılğan- E. Attila AYTEKİN, *Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, (İstanbul: Yordam Kitap, 2018); Tanıl Bora, *Cereyanlar, Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017); Atilla Yayla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, (İstanbul: Adres Yayınları, 2005; kültürel kavramlar için: Aziz Çalışlar, *Ansiklopedik Kültür Sözlüğü*, (İstanbul: Altın Kitaplar, 1983);

² Anlam kötüleşmesi / Anlam kötülenmesi: (pejoration) Anlambilim. Anlam iyileşmesinin tersine sözcüğün eskiye göre daha kötü bir anlamı yansıtır duruma gelmesi, sözcüklerin anlamında çeşitli nedenlerle zamanla olumlu anlam yerine olumsuz, istenmeyen bir anlam ortaya çıkması; örn. Canavar sözcüğü önceleri Farsça'da olduğu gibi Türkçe'de de canlı mahlûk anlamlarına gelirken sonradan günümüzdeki anlamını almıştır. Anlam kötülenmesinin çeşitli nedenleri arasında sözcüğün örtmece niteliğinin kaybolmasında (örn. Rahatsız, hasta anlamına gelirken psikolojik rahatsızlık anlamında kullanıldığında olumsuz bir anlamı çağırıştırır) kimi önyargılar vardır. Kamile İmer, Ahmet Kocaman, Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013), s. 29; yine anlam daralması, anlam değişimi, anlam genişlemesi ve anlam kayması hakkında bkz. Berke Vardar, *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Multilingual Yay, 2007), s. 20-21.

yüzyılda bu epeyce revaç bulan-cihat kelimesinin güncel Türkçe'deki olumsuz çağrışıma buna örnek gösterilebilir. Tersten bir okuma ile bugün olumsuz imajları çağrıştıran kapitülasyon kelimesinin Osmanlılarca nasıl alınıp yorumlandığı da güncel tarih araştırmalarında her daim gözden kaçırılan hususiyetlerin başında gelmektedir.

Yakın dönem araştırmalarda sıklıkla birbirinin yerine kullanılan ve bu sebeple giderek kavramsal bir aşınmaya uğrayan kavramların başında gaza ve cihat gelmektedir. Bu iki kavramı yapı söküme uğratarak Osmanlılarca nasıl alındıkları üzerine etimolojik bir analiz kaleme alan Şinâsi Tekin'e kulak verilecek olursa:

“E.W Lane'e göre [...] cihâd: kabul edilemeyen bir şeye karşı güç kullanarak karşı koyma”; gazâ “gazâhu, onu istedi, onu arzu etti, onu kastetti, niyetlendi.[...] meselâ gazâ'l-advva denir, düşmanla, düşmanın ülkesinde talan etmek üzere savaştı”, [...], gâzin: guzzât guzzât, guzzâ, guzziyy, gâziyy, düşmanla savaştan ve onu kendi ülkesinde talan eden.” [...] yine 15. Yüzyıldan bu yana Osmanlı Türklerinin düzenledikleri Arapça-Türkçe veya Türkçe-Arapça lügatlerde gazve: düşmana kastelemek, küffâr ile ceng idüp kital eylemek, gâzî: düşmana kasdidici. Cihâd: duruşmak ve gazâ itmek, Allah yoluna gazâ eylemek. Mücâhede: kimseyiyle cengitmek, savaşmak”. [...] Kitâb-ı Edebü'l-Cihâd: “Kâfir Müslüman ülkesine zorla girer de bir şehri alırsa o şehir hakkında düşmanla savaşmak gereklidir. Buna farz-ı ayn derler (Cihad-künend, ceng itmek, savaşmak) [...] Bu şehrin yakınında bulunan kimselere de savaşmak farzdır, uzakda oturanlara farz değildir (farz ber-kifâyet-bâşed) [...] düşman kendi şehrinde-dir, o zaman beyin yapacağı şey şudur: ya kendisi her yıl gazâ ider, yâhut da savaş mu'attal kalmasin ve düşman İslâm ülkesine göz dikmesin diye ordu gönderir. [...] cihâd ile gazâ XII. asra ait Farsça metinde kesinlikle birbirinden şöyle ayrılmaktadır: Farz-ı ayn varsa yâni düşman İslâm ülkesini işgâl etmiş ise cihâd-kerden kullanılır. Farz-ı kifâyet varsa, yâni düşman İslâm ülkesinde değilse veyâ istilâya uğramış bir Müslüman şehri bizden çok uzaklarda ise gazâ-kerden kullanılır.” [...] “İslam dünyasında ve dolayısıyla Türk dünyasında bu iki kelimenin mânâları birbirinden farklıdır, bu farklılık son devirlere gelindikçe azalmış ve bir yerde her ikisi de eş anlamlı olmuş ama Osmanlı sahasında gazâ kelimesi ötekini yerine geçmiştir.”³

Şinâsi Tekin'in metinlerle takip edilebilirlik bakımından çok zengin verilerle örneklediği gaza ve cihat kavramı; Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş devirleri özelinde düşünülecek olursa daha anlamlı bir hale gelir. Şöyle ki Osmanlı'nın kuruluşu üzerine yapılan çalışmalarda da sıklıkla belirtildiği üzere bölgenin siyasi coğrafyası cihaddan ziyade gazaya, yani İslam ülkesi olmayan yerlere İslamı götürmeye, yaymaya elverişli bir bölgeydi.⁴ Osmanlı Beyliği'nin teşekkülünde de önemli rol oynamış gezici derviş grupları yani Anadolu erenleri, beyliği oluşturan

³ Şinâsi Tekin, “Türk Dünyasında Gaza ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler”, *İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), s. 139-181 ve muhtelif kısımlar.

⁴ Osmanlı'nın kuruluşu hakkında erken dönemli ve öncü bir metin olarak bkz. M. Fuad Köprülü, (İlk bası: Les Origines de l'Empire Ottoman, Paris 1935) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (Ankara: Akçağ Yay, 2009); kuruluş tartışmaları üzerine eleştirel bir değerlendirme ve orijinal yorumlar için: Cemal Kafadar, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu-İki Cihan Âresinde*, çev. Ceren Çıkrın, (Ankara: Birleşik Yayınları, 2010); Oktay Özel-Mehmet Öz, *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Yay., İst. 2000; Halil İnalcık, *Devlet-i Âliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I. [1302-1606]*, (İstanbul: İS Bankası Kültür Yayınları, 2016).

atlı Türkmen grupları yani Alplerle bir arada ve ortak bir ülküde birleşmiş ve manevi/moral güçler askeri gücü bir elde toplayan bir stereotipi yani alp-eren tipini yaratmıştı.⁵ Bu yeni kahraman motifi, bölgedeki diğer Müslüman Türk gruplarının teşkil ettiği siyasi gruplar, beylikler vs. nezdinde Osmanlı Beyliği için olumlu bir kamuoyu oluşmasında etkili olmuştur.

“Sınır bölgelerinin siyasi ve askeri liderliği, Wittek’e göre daima gazilere aitti. On birinci yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu’nun sınır bölgeleri, bağımsız, düzensiz ve kural tanımaz zor eylemleriyle Selçuklu yönetiminin istikrara yönelik realpolitikğine riayet etmeyen gaziler tarafından hâkimiyet altına alınmıştı.”⁶

Erken dönem Osmanlı Beyliği’nin önde gelen askeri liderleri mânevî/moral ve siyasi/askeri yönden eşit oranda temâyüz etmiş alp-eren-gâzi⁷ tipleridir ki pek çoğunun ismi veyahut elkâbının alp-gazi-eren vs.den biri ya da birkaçı ile birlikte anılması bunun doğrudan kanıtıdır. Yazıda yeri geldikçe *-alıntılanan metinlerden de hareketle-* Osmanlıların askerlik yönünden övücü ve kullanım sıklığı yüksek ifade biçimleri üzerine fikir yürütülmüştür.

B. Bazı Ön Kabuller: Osmanlı Devleti Bir Savaş Makinesi midir?

Anadolu’nun kuzeybatısı denilebilecek küçük bir coğrafyada, Bizans sınırında kurulan ve kısa sürede çok geniş coğrafi sınırları kontrol altına alan Osmanlı Devleti’nin askeri başarısını açıklamaya çalışırken çoğu tarihçinin kullandığı benzetmelerden birisi Osmanlı Devleti’nin tam anlamıyla bir “savaş makinesi” olduğudur.⁸ Bu makine yani devlet, ekonomisini ve askeri sistemini [savaşmak/fethetmek/genişlemek]-[savaşmak/fethetmek/genişlemek] şeklinde sürekli kendini tekrar eden sarmal bir yapı üzerine inşa etmiş, kanun ve mevzuatlarını, vergi sistemini buna göre düzenlemiş ve varlığını uzun bir süre boyunca bu şekilde sürdürmüştür.⁹ Ancak Osmanlı’nın siyasi sınırlarını ve dünya tarihi üzerindeki etkisini *-pek çok çalışması ve yorumu Türk araştırmacılar tarafından -özellikle M. Fuad Köprülü- sert tenkitlere tabi tutulsa da-* Wittek’in çizdiği portreye bakarak yorumlamakta yarar var:

“Dünya tarihinde Osmanlıların kurduğu bu imparatorluk, her şeyden önce yeniçağın başlangıcından çok yakın yıllara denk modern çağların egemen İslam gücünü temsil eder. Gerçekten de İslam dünyasının en geniş ve en önemli bölümünü kendi yönetimi altında birleştirmiştir.

⁵ Türk kültür ve edebiyatında tip karakter kavramı, ayrımı, tanımı ve örneklemeleri için edebiyat araştırmacıları dışında diğer sosyal bilimcilerin ihmal ettiği bir eser: *-özellikle Alp Tipi, Gazi Tipi, Veli Tipi kısımları-*, Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, III. Tip Tahlilleri*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2009).

⁶ Kafadar, *İki Cihan Âresinde*, s. 71.

⁷ M. Fuad Köprülü, “Alp”, *İslam Ansiklopedisi*, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul: 1950, s. 379-384.

⁸ Mesut Uyar Ed., *Savaş Çalışmaları El Kitabı*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2021); John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, Say Yay., İst. 2021; Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Çev. Selma Koçak, (İstanbul: Doruk Yayınları, 2015); Mehmet Tanju Akad, *Modern Savaşın Temel Kavramları*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988); David Urquhart, *Osmanlı’nın Askeri Gücü*, Çev. Mehmet Güneş, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014).

⁹ Oğuz Adanır, “Sarmal Gelişme’de Çift Halka Savı ya da Osmanlı’nın Tarihsel ve Toplumsal Evriminin Diyalektiği”, *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış*, (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2010), s. 271-281.

Suriye, Filistin, Irak ve Mısır, Arap yarımadasının en önemli ülkeleri, Osmanlı sultanının gölgesi altındaydı. Bu muazzam alan Batı Akdeniz'deki Tunus ve Cezayir gibi bağımlı devletlerin ve Güney Rusya Hanlığı'nın eklenmesiyle daha da genişlemişti. Modern çağlarda başka hiçbir İslam hükümdarı, İslamın iki kutsal kenti Mekke ve Medine ile Halifelerin eski yerleşme yerleri Şam, Bağdat ve Kahire'yi elinde tutan Osmanlı sultanı ile karşılaştırılabilecek bir durumda değildi. Orduları bir Viyana kapılarında, bir Hazar Denizi kıyılarında boy gösteren, Polonya'yı ve Habeşistan'ı işgal eden; donanması Hint Okyanusu'nda ve Atlantik'te kol gezen ve Cebel-i Tarık Boğazı'nı denetim altında tutan Osmanlı'nın muazzam gücü ile karşılaştırıldığında Fas ve İran'ın, Türkistan Prenslерinin hatta Hindistan'ın büyük Moğollarının lafı mı olurdu?"¹⁰

Wittek'in çizdiği sınırların genişliği düşünüldüğünde Osmanlıların askeri alanda ne kadar başarılı bir savaş makinesi oldukları ortaya çıkmaktadır. Peki bu büyük savaş makinesi nasıl çalışmakta, enerjisini nereden temin etmekte, ne tüketmekte ve sonucunda ne üretmektedir ki çalışmaya devam edebilsin? Osmanlı Devleti'nin gaza üzerine kurulu fetih politikası fethedilen yerlerin yönetimi sorununu da haliyle beraberinde getirmiştir. Osmanlılar Selçuklulardan ve diğer Türk devletlerinden aldıkları entelektüel/yönetimsel mirası Bizans birikimini de yadsımayarak harmanlamışlar ve gelişmiş bir toprak sistemi kurgulamışlardır.¹¹

Sanayi devrimi ve sonrasında dünyayı şekillendiren kapitalizm öncesi bir bağlamda kullanıldığı da hatırdan çıkarılmadan denilebilir ki Osmanlı Devleti gerçekten de büyük, güçlü ve etkili bir savaş makinesidir.

II. Osmanlı'da Savaş Konseptinden Söz Edilebilir mi?

Peki yukarıda sözü edilen savaş makinesi kendisine yönelik bir tehdit algılandığında nasıl tepki verir, caydırıcı gücünün etkilerini siyasi zeminde nasıl hissettirirdi?

Burada savaşı doğuran sebeplerden ziyade Osmanlı özelinde sürdürülebilir bir barış kavramının Osmanlı askeri konseptinde olup olmadığı üzerinde düşünmekte yarar var. Osmanlı Devleti sınır komşuları ile hudutların belirlenmesi ve ticari ilişkilerin ne şekilde sürdürüleceğine dair hududnameler/ahidnameler /sulh akidleri vs. imzalamıştır.

Uluslararası ilişkiler tarihi perspektifinden düşünüldüğünde pek çoğu karşılıklı iyi niyet, işbirliği, protokol ve saldırmazlık anlaşması formatında olan bu metinler, beş-on-yirmi yıllık periyodlar halinde ya da anlaşmaları imza eden tarafların taht müddeti boyunca geçerli olan hukuki metinlerdi ve o dönemde uluslararası ilişkilerde belirleyici olan makro kararları içermekteydiler.¹² Yine belirli

¹⁰ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Çev. Fatmagül Berktaş, (İstanbul: Kaynak Yay, 1985), s. 12-13.

¹¹ M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004); Cemil Oktay, "Bizans Siyasi İdeolojisi'nden Osmanlı Siyasi İdeolojisi'ne", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c. 1, *Tanzimat ve Meşrutiyet*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), s. 29-37.

¹² Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda bugün mahfuz olan tüm anlaşmalar Muâhede koleksiyonu içerisinde bulunmaktadır ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Muahedeler (BOA, MHD). fon kodu ile araştırmacıların kullanımına açıktır. Yine Osmanlı Devleti ile yabancı devletler arasında imzalanan ticari ve siyasi anlaşma metinleri için Düvel-i Ecnebiyye Defter koleksiyonuna [BOA, ADVNS.DVE.d.] müracat edilmelidir, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, haz. İskender Türe, (İstanbul, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017), s. 42-44.

bir dengesizlik sonucu (savaş, anlaşmazlık vs) oluşan yeni bir denge durumunu, kalıcı olması temenni edilen barış periyodlarını da tarif etmekteydiler. Yani sıcak çatışmalara ve topyekün savaşlara giden büyük problemlerin önünde geçmek için Osmanlı Devleti belirli bir diplomasiyi uygulamıştır. Bunlar şu şekilde gruplandırılabilir:

A. Savaş Öncesi İşletilen Süreçler

1. Muhatap Tarafa İkili Anlaşma ve Muâhede Şartlarına Uyulması Yönünde Yapılan Uyarılar

İslam dininin ahidler/akidler üzerine çizdiği sınırlar Osmanlı askeri konseptinin karar organları açısından her daim belirleyici olmuştur.

“[Antlaşma yaptığın] bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez.”¹³

Osmanlı Devleti her ne kadar askeri politik bir güç olsa da genişleyen sınırları korumanın ve barışı sürdürmenin bir maliyeti olduğunun bilincindedir. Bunun için uluslararası ilişkilerinde her daim cârî/yürürlükte olan muahedelere ve hududnamelere¹⁴ riayet etmeye çalışmış, herhangi bir anlaşmazlık durumunda bu akidlere atıfta bulunarak mümkün mertebe anlaşmazlığın büyümesinin önüne geçmiştir. 1574 tarihli bir belge bunu açıklar niteliktedir. Şöyle ki Beç Kralı, Osmanlı Devleti ile arasında mevcut olan ahidnameyi sürdürmeyi ve on yıl müddetle uzatmayı talep etmektedir. Bu talep Sultan II. Selim tarafından olumlu karşılanmış ve kendisine

“[...]Jahidnâme-i hümayûnumuzda mastûr u mukayyed olan husûslar kemâ yenbeğî riayet ve sıyânet olunup hilâfına cevâz gösterilmeye cenâb-ı celâlet-meâbım tarafından dahi ol ahde muğâyir on yıl değil yirmi yıl dahi mürûr ederse ol ahde muhâlif bir vaz’ zuhûr etmek ihtimâli yokdur nizâ’ üzere olan kılâ’ ve bikâ’ ve sâir husûslar görûlüp ref-i nizâ’ olunmak babında istid’â olunduğu üzere beylerbeyisi kuluma hükm-i cihân-mutâ’-ı vâcibü’l-inkiyâdım irsâl olunup tenbîh ve te’kîd olunmuşdur.[...]”¹⁵

denilerek ahidname şartlarına uyulduğu takdirde aradaki anlaşmanın on değil yirmi yıl bile uzatılabileceğini belirtmiştir. Ancak Beç Kralı’na sığınan Erdek Voyvodası Bekiş ve Boğdan Voyvodası Buğdan’ın kendisine iade edilmesini de şart koşmuştur ki Beç üzerine askeri bir operasyona gerek duyulmasın.

¹³ Enfal Suresi, 58, *Kur’an-ı Kerim Me’ali*, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), s. 200.

¹⁴ Osmanlılar’da komşu memleketlerle olan sınırlarla il, köy, vakıf ve mülk statüsündeki toprakların sınırlarını belirlemek üzere kaleme alınan ve resmî bir özellik taşıyan bu belgelere aynı zamanda sınırnâme de denmektedir.” Mübahat S. Kütükoğlu, “Hududnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 18, s. 303-304.

¹⁵ BOA, A.DVNS.MHM.d, 24/41, Hüküm: 214, 15 Nisan 1574.

2. Savaş Sebeplerinin Karşı Tarafa Hissettirilmesi

Nezaket sınırları içinde kalan diplomatik uyarıların etkili olmadığı durumlarda yazışmaların üslubunun giderek sertleştiği görülmektedir. Bu da bir çeşit siyasi nota¹⁶ verme biçimidir ve çoğu zaman problemlili durumlarda Osmanlı'nın siyasi ve askeri gücü nispetinde etkili sonuçlar da vermiştir. 1713 tarihli bir belgede Rusya ile Osmanlı arasında mevcut ahidnâmenin Rusya tarafından ihlal edilmesi, Rusya'nın Lehistan üzerine taarruzda bulunması ve İsveç kralını yolundan alıkoyması gibi gelişmelerin savaş sebebi sayılacağı III. Ahmed tarafından etkili bir dille Rusya tarafına hissettirilmiştir.

“[...]Birkaç seneden beri Devlet-i Aliyye cânibine zâhirde dostluk izhâr edip ammâ mekr u hîle tarikna sülûk ile memâlik-i İslâmiyyeye sû-i kasdı nümâyân olan Moskov Çarı ile asâkir-i mansûre beyninde bin yüz yirmi üç senesinde Boğdan memleketi hudûdunda muhârebe ve mukâtele vâki' oldukda “Ve lâ yahîku'l-mekru's-seyyiu illâ bi-ehlihi”¹⁷ fehvâsinca bi-avni'llâhi Teâlâ Çar-ı mesfûr ve askeri mağlûb ve menkûb olmağla envâ'-ı dil ü hâh ile istîmân ve tâlib-i sulh u emân olmağın bazı şûrût ve kuyûd ile musâlaha vâki' oldukda Çar-ı mesfûr sinîn-i kesîreden beri Leh vilayetine taarruz ve bundan murâdı Leh memleketi memâlik-i İslamiyyeye mücâvir ve masâkati olmağla Leh memleketine mâliki oldukdan sonra hudûd-ı İslâmiyyeye istîlâ kasdında olmağla binâenaleyh külliyyet ile Leh vilayetinden el çekmesi ol vakitte akd olunan şûrûta dâhil ve cümleden ehemmi ü elzemi Leh'den kat'-ı alâka etmesi iken ol şarta muğâyir askeriyle Leh içinde meks etdiği ve nakz-ı ahdi zâhir olmağla sene-i sâbika üzerine sefer-i hümâyûnum musammem ve muhakkak iken Anadolu ve Rumili taraflarına taraf taraf evâmîr-i aliyye gönderildiği şüyû' buldukda” [...] ¹⁸

Yine Sultân III. Ahmed tarafından Hemedan Kal'ası'nın ileri gelenlerine gönderilen bir fermanda, Bağdad Valisi Serasker Ahmed Paşa'ya kaleyi teslim etmedikleri ve İran Şahı'na verdikleri miktardaki vergiyi kendilerine vermedikleri takdirde kalenin zorla teslim alınacağı, sert bir tonda hissettirilmiştir.

“Kal'-a merkûme memâlik-i mahrûsem hudûduna kurbiyeti olmağla hâlâ memâlik-i İran'a tatarruz eden ihtilâlden taharruz ve emniyet için kal'-a-i merkumenin taraf-ı Devlet-i Aliyyemden zabt u teshîri için [...]Ahmed Paşa [...] tayin ve sizi evvelen merahim-i aliyye-i pâdişâhânem muktezâsı üzere hüsn-i itâata da'vet eyleyip eğer taraf-ı Devlet-i Aliyyeme itâati kabul ve kal'-a-i merkûmeyi teslim ederseniz cümlemeniz [...]zıll-ı zalil-i şefkatimde kemâl-i emn ü emân ile âsûde-hâl ve mutmaînü'l-bâl olup mukaddemâ Acem Şâhı olan Şah Hüseyin'e her ne veregelmış iseniz taraf-ı Devlet-i Aliyyeme dahi ol minvâl üzere verip ziyâde bir habbe taleb olunmamak üzere ahvâlinize nizâm verilip ve eğer muhâlefet ve huşûnet ederseniz bi-avni'llâhi

¹⁶ Nota verme hakkında: “Bunlar, bir devletin bir başka devleti kendi istediği yönde etkilemek amacıyla uyguladığı diplomatik önlemlerin sertlik limitlerini oluşturan örneklerdir. [...] bu türden önlemler uygulamalarının bir adım ötesi silahlı çatışma, hatta savaştır. [...] Ultimatom, aralarında belirli bir sorun bulunan taraflardan birisinin, mutlak yerine getirilmesini istediği talepleridir. Bir ultimatom genellikle belirli bir tarihe kadar tatmin edici bir cevap alınmadığı takdirde aralarında savaşın da yer aldığı bazı sonuçların doğacağı yolunda bir ifadenin bulunduğu yazılı belgedir.” Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, (İstanbul: Der Yayınları, 2014), s. 480.

¹⁷ “Halbuki kişi, kazdığı kuyuya kendi düşer”. Fatır Suresi, 43. Ayet. <https://acikkuran.com/35/43> [ET.29.II.2021]

¹⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, 119/166, Hüküm: 1322, 25 Ocak 1713.

*Teâlâ kal'a-i merkume cebren ve kerhen zabt u teshîr ve muhâlifleri kahr u tedmîr eylemek üzere [...] tavsiye ve tenbîh-i hümâyûnum olmuştur. [...]*¹⁹

Osmanlı ile İran arasında uzun savaşların yaşandığı yıllarda geçici ateşkesleri ihlal eden hareketler yine savaş sebebi sayılmış ve savaşların tekrar alevlenmesinin önüne geçmek için detaylı nota süreçleri işletilmiştir. Afgan Hanı Eşref Han'ın Osmanlı Devleti'ne gönderdiği mektuptaki kabul edilemez sözleri Osmanlı tarafından literal olarak şu şekilde geri püskürtülmüş ve İsfahan üzerine yürünüp barış teklifi kabul edilmediği takdirde mezkûr beldenin zorla ele geçirileceği belirtilmiştir:

*"[...]Bundan akdem Eşref Han'ın [...] mektubunun hulâsası iddiâ-i bâtil ve zîver-i harf-i savâbdan âtil olmağla vüzerâ-yı izâmum huzûrlarında akd-i meclis-i müşâveret ve bi'l-cümle ulemâ-i a'lâm ve fudala-i zevîl-ihirâm da'vet ve mektûb-ı merkûm cümle muvâcehelerinde kırâet ve mazmûnu i'lân ve ifhâm ve muktezâ-yı şer'-i kavîm isti'lâm olundukda mezkûrun iddiâsı şer'-i şerîfe muhâlif olmağla [...] Eşref Han'ın [...] mektubunun [...] şer'an iktizâ eden cevabları gönderilmişken cevâb-ı mezkûr muktezâsı üzere hareket olunmayıp imhâl olunmak câ-nib-i muhâlifîne devlet-i kâhire-i ebed-peyvendimin gûyâ kusûr-ı himmeti îzâh eder bir hâlet-i gayr-ı matbû'a olduğundan mâadâ namus-ı Saltanat-ı Seniyyeme dahi muvâfık olmayıp [...] dost ve düşmana karşı teşebbüs olunmuş maslahatın avn ü inâyet-i hazret-i Feyyâz-ı Mutlak ile kuvvetden fi'le getirilmesi tekmîl namus-ı saltanatını müeddî olur muhassenât-ı umûrdan olmağın senden me'mûl-i tab'-ı safâ-makrûn-ı pâdişâhânem olduğu üzere icrâ-yı merâsim-i merdâneğî ile tamâm rızâ-yı hümâyûnuma muvâfık hareketin zamanı olup [...]fazl-ı rabbânî ve lütf-i Sübhânî birle bu işi ber-tarafeylemen mühim ve muktezâ ve âna göre amel ü hareket ile itmâm-ı maslahat senden matlûb ve me'mûl olup [...]*²⁰

Bu kayıtlar bürokratik girişimlerin yetersiz kaldığı durumlarda Osmanlı Devleti o büyük savaş makinesini harekete geçirmekte bir an bile tereddüt etmediğini göstermektedir. Savaş kararı aldığı durumlarda da yine bir takım aşamalı süreçler devreye girmektedir.

B. Savaş Kararının Alınması ve Kamuoyu Oluşturma Süreçleri

Yukarıda örnek olaylardan hareketle detaylandırılan savaştan kaçınma tepkisi, muhatap devlet nezdinde olumlu bir karşılık bulmadığı zaman yeni bir süreç devreye sokulmaktadır. Osmanlı tarihi araştırmalarında çoğunlukla askeri ve siyasi tarih araştırmalarının gölgesinde kalan bu kısım aslında Osmanlı dış politikasının da bir nevi tarihidir.²¹ Öncelikle Divân-ı Hümâyûn'da²² uzun karar alma süreçleri işletilip bu karar en yetkili kişi olan padişah ağzından yazılan hüküm metinleri aracılığıyla hem kayda geçirilmekte hem de her kesimden muhataplara bir şekilde duyurulmaktadır.

¹⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 131/476, Hüküm: 1460, 23 Mayıs 1724.

²⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 131/476, Hüküm: 1460, 23 Mayıs 1724.

²¹ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, (Ankara: İmge Yayınları, 2008).

²² Ahmet Mumcu, *Divân-ı Hümâyûn*, (Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1986).

1. Savaş Kararının Müzakere ile Alınması

Rusya üzerine düzenlenmesi düşünülen sefere ilişkin Sultan I. Abdülhamid'in Sadrâzam Koca Yusuf Paşa'ya yazdığı Hatt-ı Hümâyûn, savaş kararının müzakere ile alındığına güzel bir örnek teşkil etmektedir.

“Çûn ki Moskov tarafına ne vechden Nemçe cânibine azîmet Meclis-i Şûrâ'da cümle ricâl-i devlet ve ocaklı kullarım re'yiyle karâr-dâde olmuş. Cenâb-ı Hak cümle umûrunuzu teshîl ve zebîrinizi takdîrine mutâbık ve azîz olan nasrın ihsân eyleye âmîn. [...] Benim vezîrim göreyim seni. Gayret ve hamiyet kuşağın miyâne iki yerden bend eyleyip a'dâ-i liyâmdan ahz-ı intikâm nice buldân bilâd-ı İslâmiyyeye ilhâk ve nice nice fütûhât ile ümmet-i Muhammed'i şâd u hân-dân eylesin. [...] Cenâb-ı Allâh uğurunuzu açık ve her ne tarafa teveccüh ederseniz yüzünüz ak, mansûr ve muzaffer ve düşman yüzünde kılıcınız keskin ve gazânız mübârek olsun demek bu kuluna nasîb ve müyesser eyleye, âmîn.”²³

Belgeden padişahın savaş kararını üst düzey sivil ve askeri bürokratların ortak kararı sonucu ilan ettiği anlaşılmakta, Serdâr-ı Ekrem unvanıyla orduyu komuta eden Sadrâzama da övgü dolu sözler söyleyip orduyu savaşa motive ettiği görülmektedir.

2. Savaşın Din Uğruna Yapıldığıının Vurgulanması

Savaş kararlarını içeren belgelerde kamuoyunun dikkatini olumlu manada çekmek ve toplumu bu gelişmeye hazırlamak için üzerinde durulan bir başka husus da savaşın dini bir gereklilikle yapıldığına dair ifadelerdir. Zira düşmanın yani kâfir-i hâksârın [*yere batasica gönli karanlık kişiler*] galip gelmesi zorunlu bir sonuç olarak İslamın da kaybetmesi demek olacaktır. Osmanlı diplomasi dilinde düşmân, kötülüğünü vurgulayan ve alt edilmesinin gerekliliğini belirten, [*lânetli, âdû, hâksâr* vs.] ifadelerle²⁴ tasvir edilmekte; düzenlenen sefer ise ümmet-i Muhammedi yani tüm Müslüman âlemini huzur ve barışa kavuşturmak için yapılan bir eylem olarak sunulmaktadır. Giriş kısmında söz edilen gazâ ve cihâd kavramı da yine savaş öncesi propoganda süreçlerinin din temelindeki önemli mihenk taşlarından birisidir ki gâzâ, gâzilik ve din uğruna yapılan fedakarlıkların yüceltiildiği edebi metinler olan gazavatnâmeler de söz konusu psikolojik motivasyonun edebiyata yansımış şekilleri olarak düşünülmelidir.²⁵

²³ BOA, HAT. 23/ 1135, 11 Nisan 1788.

²⁴ Kültürel bir kavram olarak edebiyatta düşman metaforu hakkında bkz. Ahmet Atilla Şentürk, XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000); [Özellikle kitabın 503-600. sayfaları arasındaki Ordu-Savaş-Silahlar ve Barış kısmı]; Süleyman Solmaz, “Divan Şiirinde Sefer”, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 17, s. 133-145. Mehmet Özdemir, Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikayelerinde Düşman Tipi, (İstanbul: Arı Sanat, 2020); Hanife Dilek Batislam, “Divan Şiirinde Savaş ve Fehîm-i Kadîm'in Savaş Gazelleri”, 6/3, 2020, s. 318-327; yine Batislam, “Divan Şiirinde Düşman”, Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2016), s. 277-301.

²⁵ Gazavatnâmeler hakkında: Agâh Sırrı Levend, Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000).

Farklı zamanlarda farklı seferler için Şeyhülislamlık makamından alınan fetvalar²⁶ da yine, padişahın din uğruna düşman unsurlarla yaptığı mücadelede, kamuoyu nezdinde elini güçlendiren hukûkî / dînî geçerliliği ve bağlayıcılığı olan önemli metinler olarak düşünölmelidir. Mesela, İslamiyet aleyhine Memâlik-i İslâmiye'ye hücum edenlere karşı bütün Müslömanların birleşip karşı koymasının farz olup olmadığı;

“İslamiyet aleyhine tehâcüm-i a'dâ vâki' ve memâlik-i İslâmiyyenin gasb u gâret ve nüfûs-ı İslâmiyyenin seby ve esîr edilmeleri tahakkuk olunca pâdişâh-ı İslâm hazretleri nefîr-i âm sûretiyle cihâdî emr etdikde “İnfirû hifâfen ve sikâlen ve câhidü bi-emvâliküm ilh.”²⁷ âyet-i celîlesi hükûm-i münîfince kâffe-i müslimîn üzerine cihâd farz olup genç ve ihtiyâr, piyade ve süvâri olarak bi'l-cümle aktârdaki müslimînin hâlen ve bedenen cihâda müsâraat eylemeleri farz olur mu?”²⁸

şeklindeki soru, Şeyhülislam tarafından “*El-cevâb: Olur*” şeklinde olumlu bir cevapla karşılık bulmaktadır. Yine savaşa muhatap devlet içinde yaşayan Müslöman unsurların savaşta Osmanlı aleyhine çalışmaları ve Müslöman askerlerin ölümüne sebep olmalarının haram ve günah olduğu, buna sebep olurlarsa da cehennemlik olacakları padişah ağzından Şeyhülislam'a

“Bu sûretde hükümet-i İslâmiyye ile muhârebe eden hükümet-i mezbûrede ahali-i İslamiyetin kendilerini katl ve hattâ cemî'-i âilelerini mahv ve ikrâh ve icbâr edilmiş olsalar bile hükümet-i İslâmiyye askeri ile muhârebe etmeleri şer'an harâm-ı kat'î ile harâm olup kâtil olmalarıyla nâr-ı cehenneme müstahik olur mu? El-cevâb: Olur.”²⁹

şeklinde sorulmuş Şeyhülislamdan bunun uygun düşmediğine dair cevap alınmıştır.

Benzer bir olay yirminci yüzyıl başlarında yaşanmış, Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti istemedenden de olsa dâhil olmuş ve kendini büyük bir savaşın tarafı olarak bulmuştur. Sultan Mehmed Reşad, İslamiyet'in düşmanla savaşmayı emreden hükümlerine uygun olarak Cihâd-ı Ekber ilan etmiş, hem İslamiyet'in kendisine sağladığı meşruiyet zemininden yararlanmak istemiş hem de Osmanlı sınırları dışında, özellikle de savaşa girilen ölkelerdeki Müslöman kamuoyu nezdinde Osmanlı lehine bir algı ve destek yaratmak istemiştir. Ey Müminler diye başlayan ve İslam Halifesi ağzından yazılan bu metin Osmanlı savaş konseptinde, kamuoyu oluşturmada dini referansların ne kadar önemli olduğuna dair detaylı bilgiler

²⁶ Savaş fetvaları hakkında: *Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları*, (İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2015); Rıdvan Ayaydın, “Cihâd-ı Ekber ve Sahadaki Etkileri”, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti*, (İstanbul: Kitabevi, 2015), s. 70.

²⁷ “Sizler gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak el birliği ile savaşın ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihâd ediniz. Eğer birliktesiniz bu sizin için daha hayırlıdır.”, *Tevbe Sûresi*, 41. Ayet. *Meallî Tecvidli Kur'ân-ı Kerîm*, Elmalılı M. Hamdi Yazır, (İstanbul: Meva Kitap, 2015), s. 193.

²⁸ BOA, Yabancı Arşivler, Makedonya Arşivi (YB.021), 49/63, Tarihsiz.

²⁹ BOA, YB.021, 49/63, Tarihsiz.

içermektedir. Savaşın kaçınılmaz bir durum olduğu ve karşı cephenin kimlerden oluştuğu Sultan Mehmed Reşad'ın ağzından şu şekilde anlatılmaktadır:

“[...]Moskofların asırlardan beri insaniyete düşmanlıkları derd ve bela olmaları zâil olmayıp devâm etmekteydir. Mahlûkâtın felah ve necâtlarına zıd ve şiddetle muhâlifdirler. Onlar ümmetleri teb'îd edip üzerlerine zincir urmaklığı murad ederler. Hak celle ve alâ hazretlerinin atıyye ve bahşîşi olan istiklâlden mahrum etmek isterler. Şerlerini faş ve izhar edip şarkedan garba kadar sirayet etdirdiler. Bu umumî harbi ikâd edip alevlendirdiler. Ve Avrupa'ya kadar götürdüler, Fransız ve İngilizler de onlar ile beraber oldular [...] Hilâfet-i İslâmiyyeye karşı kin ve hasedleri bir türlü zâil olmaz. [...] Göğüslerinde Hilâfet-i İslâmiyye'ye karşı kin ve hased çömleği kaynar buna şifâ bulamazlar.”³⁰

Padişaha göre uzun bir müddettir insanlığın başına derd olan Ruslara; İngiliz ve Fransızlar da katılmışlar umûmî bir harbi alevlendirip, dünya savaşını başlatmışlardır. Bu devletlerin kalplerinde Müslümanlara karşı olan kin ve nefret hissi bir türlü ortadan kalkmamış ve söz konusu hisler, tıpkı bir çömlek gibi için için kaynayıp durmuştur.

“[...] Balkan Harbi'nde binlerce Müslümanın kanının akıtılmasına sebep oldular. Harâm olan namus perdesesini yırttılar. Masumları yanlarına aldılar, muâhede ve müzâhereti sabahlatdılar yani te'hîr etdiler.”³¹

Padişah, sözlerinde tarihsel süreç içerisinde önceki dönemlerde yaşanan gelişmelere de atıfta bulunmuş, aynı düşmanların ateşi yeni yeni sönen Balkan Harbi'nde de yüzlerce masumun canına kasd ettiklerini belirtmiştir.

“[...]halife bilâd-ı İslâmiyyeyi muhâfaza ve kelimetullahı i'lâ için bu buğât ve fesâdların müslümanları muhârebeye, Beytullahî'l-harâmı ve fahru'l-enâmın ravza-i mübârekesini muhâfaza ve sıyânete ve onları men'e ve zulümâtı giderip cihâni aydınlatmağa da'vet etdi”³²

Padişah kutsal toprakları ve İslam dinini korumak için Müslümanları muharebeye davet etmektedir. Zira bu

“[...]Kırım, Kazan, Türkistan, Buhara, Hive, Hind ahalisi ve İran'da olan müslümanlar, Afgan, Çin, Afrika'da ve sair bilâdda olan müslümanlar gibi onların mallarıyla, nefisleriyle Osmanlılarla beraber bu cihâd-ı azîme mübâderet edip koşmaları vâcibât-ı İslâmdandır. [...]”³³

sözleriyle de belirtildiği üzere İslam dinin vecibelerinden birisidir. Artık savaşmak zorunlu ve mecburi bir hal almıştır. Yine Kur'an-ı Kerim'in farklı ayetlerinden yapılan alıntılar da cihad beyannamesinin farklı yerlerinde defaatle kullanılmış ve metin bu şekilde tahkim edilmiştir.

³⁰ BOA, İrade, Dosya Usulü İrade Tasnifi.(İ. DUİT), 1/28, Lef, 1-2, 22 Kasım 1914.

³¹ BOA, İ.DUİT, 1/28, Lef 1-2, 22 Kasım 1914

³² BOA, İ.DUİT, 1/28, Lef 1-2, 22 Kasım 1914

³³ BOA, İ.DUİT, 1/28, Lef 1-5, 22 Kasım 1914

3. Savaşa Siyasi ve Politik Yönden Mecbur Kalındığına Dair Vurgular

Philippe Raynoud Siyaset Felsefesi Sözlüğü'nde Rousseau'dan "Savaş insanla insanın ilişkisi değil, devletle devletin ilişkisidir" sözünü alıntılar.³⁴ Devletlerarası ilişkilerde bazen kırılmalar, kopmalar meydana gelir, tarihsel konjonktür aynı anda pek çok devletin pek çok konuda anlaşmazlık yaşayacağı durumlar yaratabilir. Siyasi sınırların ve kararların insanı sınırları ve kararları kapsamadığı da yine tarihsel gerçekliktir. Bu yüzden devletler kendi aralarında savaşımlara kadar giden sorunlar yaşamış olsalar da toplumların birbirleriyle kurdukları diyaloglar farklı bir zeminde seyreder. Ancak savaşların yarattığı toplumsal travmalar nesiller boyu sürecek ve hatta bazen tamiri imkânsıza yakın kırılmalıkların da fitilini ateşler. Birinci Dünya Savaşı da tüm dünyada özellikle Avrupa ve Asya kıtalarında böyle bir kırılma meydana getirmiş, çok uluslu yapısını korumak isteyen büyük devletlerin ortadan kalktığı ve onlardan kalan boşluğu ulus devletlerin doldurduğu yeni bir dünya düzeni yaratmıştır.

Tüm bunlara karşın yüzyıllar boyunca uluslararası arenada çıkarları çatışan, buna rağmen siyasi diyalog kanallarını korumak isteyen devletlerin herhangi bir kriz anında devreye sokacağı bir takım siyasi makro kararları içeren politik tarihsel gündemleri ve gizli ajandaları vardır. Bu ajandaların Osmanlı versiyonlarından birisi ise Osmanlı'nın farklı renklerdeki kitap serileridir.³⁵ Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasına sebep olan Birinci Dünya Savaşı, dönemin siyasi koşulları gereği Osmanlı'yı müttefik devletlerin olduğu cephede yer almaya itmiştir. Savaşta neden müttefiklerin yanında yer alındığı ve savaşın bazı politik sıkışıklıkları ortadan kaldırmak ve yeni bir sayfa açmanın neden gerekli olduğu bu kitap serilerinde uzun uzadıya anlatılmaktadır ki bu da Osmanlı Devleti'nin savaş konseptini siyasi tıkanıklık ve çözümsüzlüğü ortadan kaldırmak için devreye soktuğunun bir işaretidir.

Ocak 1915 tarihli Kırmızı Kitap'ta *Osmanlı Devleti'nin Rusya, İngiltere, İtalya ve Fransa ile karşı karşıya geldiği uzun uzun anlatılmaktadır. Buna göre Rusya; Şimâli İrân'a nüfuz elde etmeye çalışmış, en mühim hudud olan doğu sınırında eskiden beri Osmanlı aleyhinde yürüttüğü faaliyetlerine hız vermiştir. Yine konsolosların tertibat-ı hafiyesiyle [gizli tertipleri] aşâyir-i Osmâniyye'yi [Osmanlı'daki aşiretler] devlet aleyhine kışkırtmış, Nastûrileri külliyetli [yükklü] para ile ihtilale tahrik etmiş, önde gelen eşkiya reislerini ise maaşa bağlamıştır. Bununla da kalmamış Selmas bölgesinde dört yüz kişilik Ermeni çetesi teslih ederek [silahlandırarak] memalik-i şahâneye [Osmanlı sınırlarına] geçirmeye çalışmıştır. Yine Osmanlı'ya bağlı aşiretlere mezalim uygulamış, aynı mezalimi Henâreli, Beyzâde, Heriki namlarındaki aşiretler için de yapmaya kalkışmıştır. Osmanlı'nın şimal-i şarkide [kuzeydoğuda] yapmakta olduğu şimendifer inşasından men etmek istemiş, o havâlide [bölgede] tatbik olunacak [uygulanacak] intizâm-ı idâreye [idari düzenlemelere] sed çekmek için her türlü vesâite [vâsıtaya]*

³⁴ Philippe Reynaud-Stephane Rials, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, yay. haz. İsmail Yerguz, İletişim Yay, İstanbul 2003, s. 735.

³⁵ Mahir Aydın, *Girit, Sarı Kitap*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008). Aydın'ın tespitlerine göre bu dönemde dünyanın önde gelen devletleri yetmiş beş civarında farklı renklerde kitaplar yayınlamışlardır. Yunanistan'ın kitapları Beyaz, İngiltere'ninkiler Mavi, Fransızların kitapları ise Sarı kitap olarak bilinmektedir.

mürâcât etmiş, Karadeniz Boğazı'na torpil dökmüş, Ermenilerin ihtirâsât-ı milliyelerini [milli ihtiraslarını] yalnız arâzî-i Osmâniye'de [Osmanlı sınırları içinde] istihsâl etmelerine [gerçekleştirmelerine] yardımcı olmuşlardır.³⁶

İngiltere'nin Irak havalisine [bölgesine] aid teşebbüsâtı [girişimleri], vilayet-i sitte [altı vilayet] hakkındaki ıslahat projelerinin uygulanmasını yeterli görmeyip 1878 Kıbrıs Muâhede-si'ne [Anlaşmasına] aykırı hareketleri ve Edirne Vilâyeti'nin İngiltere ile Rusya tarafından Bulgaristan'a vaad edildiğinin mesmû olması [duyulması] ise İngiltere ile savaş sebebi sayılmıştır.³⁷

Fransa ise Paris ve Berlin kongrelerce musaddak tamâmiyet-i mülkiyemizi nazar-ı insâfa almayarak [Bu anlaşmalarla sabit olan toprak bütünlüğümüzü dikkate almayarak] Rumili'nin tamamıyla elden çıkmasına ve bu sebeple tezâyüd eden [artan] Slav ve Cerman ihtirâsından dolayı Harb-ı Umûmî [Dünya Savaşı] zuhûruna [ortaya çıkmasına] sebep olmuştur. Yine Fransa'nın evrak-ı havâdisinden [Fransızlar hakkında elde edilen istihbarat bilgilerinden] Sûriye kıtası hakkında istila-cûyana işaat-ı mütemâdiyyesi [Suriye'yi istila edeceğine dair çeşitli beyanları] de savaş sebepleri sayılmıştır.

İtalya'nın Trablusgarb'ı akîb-i istilasından itibaren [istilasının ardından] Antalya üzerindeki müddeayâtı [asılsız iddaaları] Beyrut karasularında Fransa ile resm-i geçid yapması Osmanlı Devleti için kabul edilir kabilden şeyler değildir.³⁸

Osmanlı Devleti'nin siyasi egemenlik haklarını ihlal eden söz konusu devletler hakkındaki tespitleri, o günün dünyası için de bugün için de hemen hemen tüm ülkelerin anayasalarında savaş sebebi sayılacak denli haklı gerekçelerdir. Mamefih Osmanlı Devleti Kırmızı Kitabı'ndaki tespitlerinde sonuna kadar haklı çıkmış, sonraki süreçte yaşanan savaşta askeri yönden kısmî başarılar kazansa da savaş kaybetmiş ve tarihin yönü başka bir şekilde akmıştır. Osmanlı Devleti'nin, Osmanlı ve dünya kamuoyu nezdinde savaş için haklı gerekçelere sahip olduğuna dair argümanlar üretmiş olması, sonraki dönemde başlayan Milli Mücadele hareketinin de en temel motivasyon kaynaklarından birisi olmuştur. Ancak savaşlar her daim haklıların karlı, kazançlı veyahut galip çıktığı şeklinde değerlendirmelere tabi tutulacak olgular değildir.

4. Savaşa Ekonomik ve Stratejik Yönden Mecbur Kalınması

Osmanlı Savaş konseptinde bir diğer belirleyici unsur, savaşların ekonomik bağımsızlığa gölge düşüren veyahut devlet için stratejik öneme sahip hassas konulardaki sınırlarının taraf devletlerce ihlal edilmesidir. Savaşın ekonomiyle olan ilişkisi hakkında Mehmet Genç'in tespitleri ise şunlardır:

“Savaş ile ekonomi arasındaki ilişkiler, oldukça karmaşık karşılıklar ihtiva eden geniş bir yelpaze içinde yer alır. Ekonomi, ihtiyaçları ile savaşın nedenlerinden biri veya nedeni olabilir;

³⁶ BOA, HR.SYS, 2284/3 Lef I, s. 1-6.

³⁷ BOA, HR.SYS, 2284/3 Lef I, s. 6-8.

³⁸ BOA, HR.SYS, 2284/3 Lef I, s. 9.

imkanları ile savaşın niteliğini ve/veya sonucunu etkiler. Savaş ekonomiden alıp tükettiği kaynakları neticede telafi edecek veya aşacak bir zaferle bitebilir.”³⁹

Cihan Harbi bu ilkeler zaviyesinden bakıldığında devletin hem moral motivasyon hem de ekonomik sınırlarının sonuna dek ihlal edildiği reel bir mağduriyet hali yaratmıştır. Kırmızı Kitap’tan devam edilecek olursa ekonomik bağımsızlığın ortadan kalktığı ve kapitülasyon denilen ticari anlaşmaların tamamen Osmanlı’nın aleyhinde bir denkleme evrildiği hususu ve tüm bu yaşananların giderek bir savaş gerekçesine dönüştüğü şu ifadelerle kitapda kendisine yer bulmuştur:

“[...]Asırlardan beri memleketin selamet-i idare ve iktisâdiyesini [düzgün bir şekilde idaresini] mahv eden [ortadan kaldıran] kapütilyasyonların bu fırsattan istifade kâmilten [tamamen] ilgası [kaldırılması] hakkındaki teşebbüslerin İtilaf Devletlerince kabul olunmaması [...]”⁴⁰

Osmanlı Devleti’nin savaş konseptinde devletin savaşmaya mecbur kaldığı durumlardan bir diğeri Almanların “zeitgeist” şeklinde tanımladığı zamanın ruhu kavramıdır. Kırmızı Kitap’ta mevcut harbin dünyanın siyasi sınırlarını değiştireceği ve coğrafi konumu sebebiyle Osmanlı’nın bundan kaçınamayacak oluşu aşağıdaki gerekçelerle açıkça ifade edilmiştir.

“[...]harita-i âlemi değiştireceği bidâyet-i emrde anlaşulan bu harb-i âlem-şümûlün neticesinde vatan-ı Osmaniye’nin tamâmiyet-i âtiyesi [gelecekteki bütünlüğü] nin tehlikede olması ve vaziyet-i coğrafiyesinden [coğrafi konumu] dolayı oynayacağı mühim rol[ün] cümleye malum olması [herkesçe bilinmesi]”⁴¹

C. Sefere Hazırlık ve Savaş Süreci

Siyasi iletişim kanallarının tıkanıdığı ve devletin kendine çizdiği askeri, siyasi, ve ekonomik egemenlik sınırlarının açıkça ihlal edildiği durumlarda Osmanlı Devleti savaşmaktan katıyken kaçınmamıştır. Savaş seçeneğini devletin karar organlarında tartışıp müzakere etmiş, eğer savaşmaya karar verildiyse de iç ve dış kamuoyuna savaşın gerekçelerini açıklayan nâmeler, mektuplar, ilanlar, beyannâmeler göndermiştir. Ancak savaş kaçınılmaz sonsa Osmanlı savaş konsepti bu kez farklı dinamikleri devreye sokmaktadır. Bunlar askeri tarih araştırmalarında sefer organizasyonu⁴² kavramıyla ifade edilen askerlerin ve yük hayvanlarının beslenmesi, cephane, levazımat, teçhizat ve mühimmatın sevki gibi detaylı çalışma ve bilgi birikimi gerektiren diğer askeri süreçlerdir.

³⁹ Genç, *Ekonomi ve Toplum*, s. 213.

⁴⁰ BOA, HR.SYS, 2284/3 Lef I, s. 9.

⁴¹ BOA, HR.SYS, 2284/3 Lef I, s. 9.

⁴² Serhat Kuzucu, *Osmanlı Ordusu ve Sefer Lojistiği*, (1453-1789), (İstanbul: Kitabevi Yay. İst. 2017).

1. Sefer Organizasyonu ve Lojistik

Osmanlı Devleti'nin askeri yönden en başarılı olduğu alanlardan birisi yukarıda belirtildiği gibi sefer organizasyonu ile ordunun ikmal ve iaşesindeki etkili hareket tarzlarıdır. Tek merkezli ve statik bir askeri lojistik yönetimi yerine, sınırlar içerisindeki pek çok bölge askeri potansiyeli göz önünde bulundurularak gruplandırılmıştır. Kara ve deniz güçlerinin ihtiyacını temin için stratejik bölgeler belirleyen Osmanlı, savaş sahasına çıkacağı ilk andan itibaren bu mekanizmayı bölgesel bazda işletmeye başlamıştır. Belirli coğrafi bölgeler vergilerini aynî olarak askerlerin ve yük hayvanlarının ihtiyacı dâhilinde peksimet, et, saman, arpa, tahıl vs. şeklinde öderken; ordu güzergâhı üzerindeki bazı bölgeler de yol, köprü, kale, derbend⁴³, menzil⁴⁴ gibi yerlerin bakım ve onarım işlerini üzerlerine almışlar ve bu sayede sefer organizasyonunun maliyeti önemli ölçüde azaltılmıştır. Bu uygulama Osmanlı savaş konseptinin en temel belirleyicilerinden birisi olmasının yanında Gabor Agoston'un da ifade ettiği gibi

*"[...]karşılaştırmalı bakıldığında Osmanlıların gerek mühimmat üretimi gerekse savaş usulleri açısından oldukça rekabetçi oldukları, çoğu zaman hammadde sıkıntısı çekmedikleri ve rakipleri ile hiç değilse 1750'lere dek rahatlıkla boy ölçüşebildikleri[ni]" de göstermektedir.*⁴⁵

Sefere çıkılmasından uzun bir süre önce bölgedeki bürokratlara gereken emirler yazılmakta ve kendilerinden beklenen hizmetler tek tek sıralanmaktadır. Zira İstanbul'dan hareket eden orduya yol üzerine farklı askeri birlikler, bölükler, kuvvetler ve lojistik malzemeler de dâhil olmakta, ordu hareket ettikçe büyüyen dinamik bir kartopu şekline bürünmektedir. Rumeli üzerine düzenlenen Ocak 1695 tarihli bir seferde Sultan II. Ahmed askeri bölüklerin Edirne sahasında toplanmasını şu şekilde emredilmiştir ki bu da kartopu metaforunu güzel bir şekilde örneklendirmektedir:

*"[...] işbu sene-i mübâreke de ordu-yı hümâyûn-ı nusret-makrûnumun sâir senelerden mukaddem hareketi fermânım olup i'zâd-ı dîn-i mübîn ve def-i mazarrat-i müşrikîn için azm ve tashîh olunan gazve-i meymûn ve cihâd-ı hümâyûnuma me'mûr olan gerek mukîm ve müsâfir ve sahîhu'l-esâmî ve esâmîsi çalık yeniçeri ve korucu ve oturak ve cebeci ve topçu ve top arabacısı ve kuloğulları ve sair tavâ-yif-i askerî bi-eyyi hâlin rûz-ı huzırda gelip Edirne sahasında ma'asker-i nusret-eserimde mevcûd bulunmaları mühim ve muktezî olmağla vech-i meşrûh üzere bundan akdem cümlesini tenbîh ve te'kîd ve hâzır u âmâde olmaları için sâdir olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum ve fermân-ı âlişânım mücebince ocakları tarafından dahi kol kol mahsûs çavuşlar tayin ve irsâl olunmuşidi. [...]"*⁴⁶

⁴³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, (İstanbul: Eren Yayınları, 1990).

⁴⁴ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, (İstanbul: İlgî Kültür Sanat, 2014).

⁴⁵ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, Yay. Haz. Kahraman Şakul, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017), s. XXI.

⁴⁶ BOA, ADVNS.MHM.d. 105/II, Hüküm 470. 17-26 Ocak 1695.

Klasik dönemde nüzûl olarak da bilinen ordu iâşesi bedel-i nüzûl adı verilen bir vergi adı altında toplanmakta, Nüzûl Emîni ve Mevkufat Kalemî de bu süreçten sorumlu olmaktadır.⁴⁷ Yine sonraki dönemlerde ilgili vergilerin sürsat adı altında tahsil edildiği de görülmektedir. Ayrıca sürsat denilen bu askeri verginin tahsil biçimi yalnızca nüzûl gibi un, buğday vs. ile sınırlı kalmayıp diğer temel gıda maddeleri de bu kapsamda halktan belirli kanuni sınırlar içerisinde ordu adına temin edilebilmektedir. Savaşlar yalnızca karalarda olmadığı için deniz seferlerinde de lojistik ve ikmal işlerinde *-her ne kadar kullanılan araç ve gereçler değişse de-* donanmanın seferine katılacak sancak beylerine Osmanlı savaş konsepti dahilinde merkezi idâre tarafından gereken uyarılar yapılmıştır.

Bazı bölgelerin vergilerini Tersâne-i Âmire ve Donanma-yı Hümâyûn için alet, edavât, kürek, yelken bezi vs. üzerinden aynî olarak ödemesi de yine deniz seferleri için işletilen askeri lojistik konseptiyle ilişkidir. Mesela Kanuni Sultan Süleyman, Kocaeli Sancak Beyi Ali Bey'den Cezayir Beylerbeyi Piyale Paşa yönetiminde çıkılacak bir Akdeniz Seferi için hazırlıklı olması şu sözlerle istemiştir:

“Kocaili Sancağı Beyi Ali Bey'e hüküm ki; [...] İşbu nevrûz-ı mübâreke de deryâyâ donanma-i hümâyûnum çıkmak emr olunup sen dahi sancağın askeriyle bile deryâ seferine tayin olunup [...] aslâ ve kat'â te'hîr u terâhî eylemeyip sancağına müteallik olan alaybeyi ve zuamâ ve erbâb-ı timara gereği gibi tenbîh ve te'kîd edesin [...] kifâyet mîkdârı zâd ü zevâdeleri bi'l-cümle [...] Boğaz hisârlarında hâzır u âmâde olasız [...] levâzım ve mühimmâtlarında kusûr u noksân üzere getiresin aslâ özrûn makbûl olmayıp muâkab olman mukarrerdir âna göre mukayyed olup sen dahi kanunnâme-i hümâyûnum mücebince hâzır u müheyyâ olup [...]”⁴⁸

Yine Kanuni Sultan Süleyman, son seferi olan Zigetvar Seferi öncesi Mayıs başında Ösek Kadısı'na yazdığı bir emirde sefer çıkacak ordu için 40.000 akçelik peksimet, 100.000 akçelik ekmeç, 100.000 müd arpa, 2.000 adet nal ve mîh hazırlanmasını emretmiştir:

“[...] Ösek'den kurkar bin akçelik peksimed ve yüz bin akçelik etmek ve yüz bin müd arpa ve sâir âna göre yağ ve bal ihzâr olunmasın emr edip buyurdum ki: Vusûl buldukda aslâ te'hîr etmeyip emrim üzere Ösek'de kurkar bin akçelik peksimed ve yüz bin akçelik etmek âna göre yağ ve bal ve sâirinden vâfir ve müstevfî ihzâr eylesin ki inşâallâhu Teâlâ varıldıkda müzâyaka lâzım gelmeye zahîre hususu mühimmât-ı umûrdandır gaflet ile ihmâlden hazer eylesin [...]”⁴⁹

Osmanlı kara ulaşım ağının genel adı olan menzil teşkilatı⁵⁰ ve bu teşkilatın etkili bir şekilde işletilmesi de Osmanlı savaş konseptinin bir diğer önemli ayağıdır. Zira zahire ve ordunun ihtiyacı olan taşınabilir diğer temel gıda maddeleri burarlarda toplanmakta, ordu yaklaştıkça orduya eklenmektedir. Çok parçalı ve çok

⁴⁷ Halil Sahillioğlu, “Avarız”, TDVİA, c. 4, İst. (1991), s. 108-109; Ömer İşbilir, “Nüzûl”, TDVİA, c. 33, İst. (2007), s. 311-312.

⁴⁸ BOA, ADVNS.MHM.d. 3/354, Hüküm 754, 26 Ocak 1560.

⁴⁹ BOA, ADVNS.MHM.d. 5/602, Hüküm 1664, 19 Mayıs 1566.

⁵⁰ Halaçoğlu, A.g.e.

merkezli zahire tedarik süreçlerinin Osmanlı savaş konsepti yönünden en önemli yanı, doğal afetler veyahut herhangi olumsuz bir lokal problem durumunda ordunun lojistiğinin tamamının değil yalnızca bir kısmının kaybedilmesi gibi telafi edilebilir süreçlere gebe olmasıdır.

Ayrıca nakil ve ulaşım vasıtaları konusunda coğrafi şartlara göre esnek tercihlerin yapılması, söz gelimi nakil maliyetini düşürmek için zaman zaman deniz ve nehir taşımacılığından yararlanılması, bölgesel mikro klima alanlarına göre at, deve veya öküz arabalarının birbirilerine alternatif olarak tercih edilmesi de bu dinamik yapının önemli ve askeri tarih yönünden anlamlı bileşenleridir. Yukarıda farklı olay ve durumlara dair zikredilen ve devlet tarafından planlı, programlı bir şekilde sürdürülen askeri konsept, yeri geldiğinde anlık gelişen durumlara karşı tepki verecek lokal esnekliklere de sahiptir. Sözgelimi XVII. yüzyılın sonlarında Osmanlı'nın Avrupa topraklarında bulunan Bosna ve Arnavutluk sınırlarına bir tecavüz meydana gelmiş Sultan II. Süleyman İlbasan Sancak Beyi'ne bir emir yazmış ve ellerinde ne kadar harbe gücü yeten kimse varsa Serasker Halil Paşa'nın emrine verilmesini tez vakitte def-i mazarratı [sorunun ortadan kaldırılmasını] emretmiştir.

“[...] a'dâ-yı liyâm Bosna'nın tarîkini sed ve Arnavudluk'a külliyyet ile tasallut kasdında olmağla def-i mazarrat-ı a'dâda bulunmak şartıyla [...] Halil Paşa -edâma'llâhu Teâlâ iclâ-lehû- tarafından haber vardıkda livâ-i merkûmun mukaddem ve muahhar muâf ve müsellemler olan kasabât ve kurâ ve derbendler her ne kadar var ise tahammüllerine göre herbirinden ceng ü harbe kadir güzîde ve tüvânâ asâkir ihrâc ve bir yere müctemî olup hüsn-i ittifâk ile kalkıp vezîr-i müşârun-ileyhin yanına gelip re'y-i savâb-dâdi üzere def-i mazarrat-ı a'dâda merdâne ve dilîrâne hareket eylemeniz babında fermân [...]”⁵¹

Anlık gelişen durumlara karşı verilen askeri tepkilerin hızı ve bu bağlamda alınan anlık kararlar da yine Osmanlı askeri konseptinin belirleyici unsurlarındandır.

2. Sıcak Çatışmalar/Savaş Sahrası/Silah Gücü

Savaşın maddi manevi maliyetlerini bilen ve askeri kaynaklarını fütursuzca kullanmak istemeyen Osmanlı Devleti'nin askeri konseptini; kazandığı, kaybettiği savaşlar; kara/deniz ordularında görev alan personellerinin sayısı; savaş teknolojisinin eskiliği yeniliği vs. gibi ikili karşıtlıklar üzerinden değerlendirmek bazı önemli noktaların ihmal edilmesine sebep olacaktır. Niceliksel verilerin aşındırılırcasına kullanıldığı araştırmaların pek çoğunda bu Osmanlı ordusuna dair tespitlerde özellikle bu noktaya odaklanılmış, ordunun ve savaş konseptinin niteliksel bazı kısımları ise gözden kaçırılmıştır. Yukarıda sözü edilen timar sistemi ile büyük bir orduya sahip olan Osmanlı Devleti'nin kara kuvvetlerinde klasik dönemde

⁵¹ BOA, ADVNS.MHM.d, 99/72, Hüküm 238, 1 Mart 1690.

100.000'e yakın askerin mevcut olduğu ve bu askerlerin büyük bir çoğunluğunun eyalet askerlerinden oluştuğunu bilinmektedir.⁵²

Osmanlı ordusunun tüm güçlerini her daim savaşa sürmediği, farklı stratejiler geliştirerek, savaşmak zorunda kaldığı durumlarda topyekün savaşmadan da mevcut durumu kendi lehine çevirmeye çalıştığı, bunda da sıklıkla başarılı olduğu bilinmektedir. İstihbarat faaliyetleri ve istihbarat ağının güçlü tutulması da eldeki askeri kaynakların daha tasarruflu kullanılmasına sebep olmuştur.⁵³ Bazı küçük ve orta ölçekli çatışmalarda ordunun yalnız gövde gösterisinde bulunduğu, savaşmadan netice aldığı, kalelerin kendisine devredilmesini sağladığı bilinmektedir. Mehter⁵⁴ denilen askeri bandonun orduyu motive edici etkisi başta olmak üzere çeşitli psikolojik harp taktiklerinin de bunda epey bir payı vardır. Bunların yanında doğrudan büyük çaplı bir çatışmaya girmeden ani baskınlarla düşmana toparlanma fırsatı vermeden zayıf verdirmek, düşman kuvvetlerin ikmal yollarını kesmek, donanma ve levazimatlarını kullanılmaz hale getirmek, akıncı birlikleri ile düşmanda panik oluşturarak çözülme yaratmak ve ani bir netice almaya çalışmak da Osmanlı savaş konseptinde savaş sahasında devreye sokulan stratejilerin bir kısmıdır.

Meydan savaşlarında atlı süvarilerin, ordunun en önünde giden deliler veya garipler⁵⁵ olarak bilinen *-sıradışı şekilde savaşmayı seven cesur-* askerlerin hücumları ile başlayan meydan savaşlarında, ilk yarma hareketinden sonra devreye okçular ve topçular girmektedir. Yine cepheden saldırıların dışında düşman kuvvetlerinin her iki yanından dolaşarak onları çepeçevre sarma hareketleri Osmanlı savaş konseptinde ordunun sıkça kullandığı diğer stratejilerdendir. Osmanlı ordusunun kale kuşatmalarında büyük, açık alanlardaki savaşlarda ise taşıma kolaylığı sebebiyle küçük sahra topları ile düşman kuvvetlerini dağıttıkları; yaya ve müsellemler ile de *-dönemine göre değişmekle birlikte-* kılıç, mızrak ve tüfek nevinden ateşli ve delici silahlarla göğüs göğüse çarpıştıkları bilinmektedir. Osmanlı ordusunda kullanılan silahlar askeri tarih araştırmalarında taarruz ve savunma silahları olarak iki büyük başlıkta tasnif edilmektedir. Bunu daha anlaşılır kılmak adına aşağıdaki tabloya göz atmakta yarar var:⁵⁶

⁵² Abdülkadir Özcan, "Ordu", *TDVİA*, (2007), c. 33, s. 362-367.

⁵³ Osmanlı'da istihbarat hakkında bkz. *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat*, (İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018); Mevlüde Gökçen Daş Darıcı, *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi)*, (2018); Haldun Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nin İstihbarat Stratejileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22, (2003), s. 11-33.

⁵⁴ Mustafa Nuri Türkmen, *Osmanlı'da Askeri Müzik: Mehter*, (İstanbul: Kitaplık Yayınları, 2007).

⁵⁵ Abdülkadir Özcan, "Deli", *TDVİA*, c. 9, (1994), s. 132-135; Özcan, "Serdengeçti", *TDVİA*, c. 36, (2009), s. 554-555; Özcan, "Akıncı", *TDVİA*, c. 2, (1989), s. 249-250.

⁵⁶ T. Nejat Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993), s. 41.

Osmanlı Devleti'nin Kullandığı Silahlar⁵⁷

TAARRUZ SİLAHLARI		SAVUNMA SİLAHLARI
ATEŞSİZ SİLAHLAR	ATEŞLİ SİLAHLAR	
Vurucu Silahlar Gürz, Şeşter, Kamçı, Döğen, Koçbaşı	Toplar Saklos, Darbzen, Şayka, Pırangı, Kolomborna, Becaluşka, Balyemez, Ejderdehan, Şâhî, Zenbûrek	Kalkanlar Bakır Kalkan, Demir veya Çelik Kalkan, Deri Kalkan, Örmeye veya Sarma Kalk
Delici Silahlar Mızrak, Cirit, Çatal, Harbe, Tırpan, Zıpkın, Alem	Tüfekler Metris, Fitilli, Çok Namlulu, Musket, Çakmaklı, Çakmaklı El Havanı, Karabina	Zırhlar Zırh Gömlekler, Kolçaklar, Dizçekler, At Zırhları (At Alınlıkları, Boyun Zırhları, Sağrı Zırhları)
Kesici Silahlar Kılıç, Meç, Yatağan, Pala, Kama, Hançer, Teber, Balta	Tabancalar Zenberekli Tabanca, Piştov, Karadağ, Smith Wesson, Colt, Savage, Browning, Mauser, Parabellum, Luger, Steir, Revolver,	Miğferler
Atıcı Silahlar Sapan, Ok, Yay, Mancınık, Tatar Oku, Lobut	Makineli Tüfekler Mitralleuse, Gatling, Nordenfelt, Revolver Topu, Lowell	
	Diğer Ateşli Silahlar Humbara, Havan, El Bombası	

Yukarıdaki tablo klasik dönemden modern döneme dek Osmanlı kara ordularında kullanılan taarruz ve savunma silahları hakkında nispeten bir fikir verecektir. Saldırı silahlarının çokluğu ve çeşitliliği, buna karşın savunma silahlarının daha az çeşit ve kalem teşkil etmesi yine Osmanlı askeri konseptinin savunmadan çok saldırı ve taarruz temelinde gelişip çeşitlendiğinin bir delilidir. Savaş sahasında yaşanan gelişmelere ve Osmanlı askerinin savaştaki tutumlarını örneklemesi bakımından farklı dönemlerde yaşanan çatışmalardan kısa kesitleri burada alıntılanmakta yarar var: Bugün Kuzey Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Lofça kasabası 1811 başlarında 35.000 kişilik bir Rus ordusu tarafından saldırıya uğramış ve şehir içinde ve civarında kanlı çarpışmalar yaşanmıştır. Buna göre

“[...]Lofça'ya semt olan İzladi kasabasına Muharremül-harâm'ın on yedinci yevm-i Ahad'da [...] ahval-i düşman-ı dîni müzâkere ve çapul tarîkile Plevne'ye varılmak mâddesini istişâre ve tertîbde iken [...]düşman-ı dîn-i mübîn-i hazelân-karîn otuz beş bin asâkir-i menhûse ve

⁵⁷ Bu tablo Osmanlı askeri teknolojisi ve harb edevatı hakkında bir fikir vermesi amacıyla Eralp'in kitabının muhtelif kısımlarından derlenerek oluşturulmuştur. Savaş metotları ve diğer süreçler askeri tarih araştırmalarının doğrudan konusu olduğu ve Osmanlı savaş konseptinin felsefik yönünün nispeten dışında kaldığı için bu bölüm kısa tutulmuştur.

tedârükât-ı kaviyyesiyle [...] küffâr-ı hâksâr Salı günü yürüyüş ile Lofça'ya dâhil ve derûnunda bulunan hazinedâr ve etbâ' ve emekdârân ve asâkir-i çâkerânem düşman-ı dîn-i dûzah-karîn ile yaka yakaya bıçak bıçağa gelip haşr u neşrden nümûne-nümâ olarak ceng ü cidâl ve harb ü kitâl esnâsında hazinedârım kulları câme-i gül-reng-i şehâdeti ilbâs [...]"⁵⁸

düşmanı barışa zorlamak üzere Plevne üzerine yürüyen Osmanlı ordusu; İslam dininin düşmanı addedilen, tedarik ve cephane yönünden hayli güçlü 35.000 kişilik bir ordu [Ruslar] tarafından saldırıya uğramış, Lofça'ya giren düşman ile yaka yakaya, bıçak bıçağa bir dövüş yaşanmış, Ordu Komutanı Hazinedar Ömer Bey -ki belgede üzerindeki libasının gül renginde kana boyandığından bahsedilmektedir- şehit olmuştur. Yine

*"[...] küffâr-ı hâksâr ile bütün gün ve Çıharşenbe gecesi harb ü cenklere mütemâdî olup ekserisi şühedâyâ mülhak ve cüz'î mikdarı kayd-ı esre ilhâk ve ol vechile düşman-ı dîn Lofça'ya istilâ etmekle[...]"*⁵⁹

yere batasınca düşmanla gündüz gece iki gün boyunca çarpışılmasına karşın çoğu Osmanlı askeri şehit olmuş, bir kısmı ise esir düşmüştür. Vidin Seraskeri Veli Paşa'nın

*"[...]pâdişâh-ı rûy-i zemîn uğrunda kurban olduklarına hayf ve teessüf etmem ancak bu vâkıada dahi ehl-i İslâm münkesir olup meydân düşman-ı dînde kaldığı cihetiyle âyine-i kalb-i ilhâm-pezîr-i hazret-i zillu'llâhiye irâz-ı gubâr-ı endûh olacağından hâsıl olan keder-i bî-pâyân ve hüzn-i ferâvânım kâbil-i arz u beyân değildir [...]"*⁶⁰

askerlerin kaybına üzülmekten ziyade şehri düşmana teslim etmekten, İslam topraklarını düşmana bırakmaktan ve padişaha karşı mahcubiyet yaratan bir durum içinde kalmaktan dolayı oluşan yoğun hislerle kaleme aldığı bu yazı; Osmanlı savaş konsepti ve Osmanlıların savaşa bakış açıları hakkında satır aralarında pek çok şey söylemektedir. Yine Vidin'deki Osmanlı bürokratları aynı süreci anlatan üzgün, kızgın ve bürokratik dilin dışına çıkan daha duygusal cümleler de kaleme almışlardır. Zira Osmanlı askeri kaybetmeye pek alışkın değildir:

*"[...] benim ve efendimizin takımından azdan az dört bin şehidimiz var âh efendim âh canımız, yanımız bu kadar âdemlerimizin telef olduğunu, meydan[ın] kâfire kaldığını, vallâhi kahr olayım isterim çare ne, Cenâb-ı Hak böyle mukaddir ve bu güne irâde etmiş, âh efendim, kusûr-ı asker illâ a'yânlar Plevne a'yânı ve Lofça takımı mutlak şu kâfirler mürtedir hâin kerataları hiç durmadılar, hiç cenk etmediler, hiç gavga etmediler, askerimizi ânlar harâb etdiler, sebeb oldular dört bin askerimiz telefine, Boşnak Ağa vakitsiz gitti [...]"*⁶¹

⁵⁸ BOA, HAT. 967/41323 E, 15 Şubat 1811.

⁵⁹ BOA, HAT. 967/41323 E, 15 Şubat 1811.

⁶⁰ BOA, HAT. 967/41323, 17 Şubat 1811. Yine aynı çarpışmalar hakkında: BOA, HAT. 967/41323 B; BOA, HAT. 967/41323 C; BOA, HAT. 967/41323 D.

⁶¹ BOA, HAT. 967/41323 E, 15 Şubat 1811.

Belgeden, son asker ölene yani şehid olana kadar çarpışmanın devam ettirilmesi gerektiği; toprakların en başta İslam toprağı olarak görülüp korunma konusunda direnilmesi zorunluluğı; yine bir askerin en temel görevi olan padişaha bağlılık ve emre itaat hislerinin ne raddede olması gerektiği şeklindeki vurgular Osmanlı askeri konseptinin felsefesi hakkında fikir vermektedir.

3. Padişahın Savaş Sürecinde Askerlere Yönelik Takdir ve Taltifleri

Cephede çatışmaların sürdüğü esnada veyahut bir şehrin korunması için verilen mücadelede Osmanlı askerlerinin silah, cephane, erzak vs. gibi aynı ihtiyaçlarının yanında uğruna savaştıkları devlet ve onunla bir addedilen padişahın da yanlarında olduğunu bilmelerine ihtiyaçları vardır ki bu daha çok savaşın psikolojik motivasyon kısmıdır. Osmanlı savaş konseptinde bu kısım da asla ihmal edilmemiş, savaş esnasında askerlerin ve komutanların moral gücü her daim yüksek tutulmak istenmiştir. Türk-İslam geleneğinde savaş sahrasında gösterilen cesur davranışları ve fedâkârlıkları anlatmak için kullanılan şecaat kavramına savaş sürecinde bizzat padişah tarafından sıkça vurgu yapılmış, cepheye bizzat padişah tarafından askerleri teşvik ve takdir edici nâme-i humâyûnlar yollanmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Kemhis civarında mülhidlerle yapılan savaşta yararlılık gösteren Mehmed adlı kimseye zeamet olarak belirli bir araziye bağışlayan hükmü bunun erken dönemdeki örneklerinden biridir.⁶² Kilis sancağındaki harpte yararlılık gösteren zuamâdan Murad bin Kâsım'a terakki verilmesi yani maaşının artırılması;⁶³ Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyu stratejik yönden karada ve denizlerde çıkarlarının çatıştığı ve bu sebeple savaşmak zorunda kaldığı Rusya ile yapılan Silistre Muharebesi'nde yararlılık gösteren Pehlivan İbrahim Paşa'nın kahramanlığı Padişah II. Mahmud'un Hatt-ı Humâyûnunda şu şekilde ifade edilmektedir:

"[...]muharebe-i mezkûrede mevcut olan Moskov askeri altmış bin nefere bâliğ olup ehl-i İslâm askeri mîkdâr-ı mezkûra nisbetle ekall iken mağlûbiyetleri esbâbına dâir beynlerinde bahs olunduğu serdar-ı ekremim tedbiri ve Pehlivan Paşa'nın cengâverliği lisânlarında deverân ederek mevki-i muhâlifde muhârebeye mübaşeret etmeğe mecbûr olduklarını dermiyân kıldıkları [...]"⁶⁴

Yine Sultân I. Abdülhamid'in Rusya ile Nemçe'nin birlikte hareket edip Kırım'ı işgale girişmeleri üzerine Özi Kalesi ve çevresindeki Osmanlı askerlerine hitaben sarf ettiği:

"Melâin-i mersûmîn bizim devletimiz tarafından gerek paşalarımızın ve gerek askerimizin metânet ve sebât-kademi olmadıklarını istimâ' etdiklerinden bu güne cesâretleri dahi müzdâd olur hemân gayret günleridir göreyim seni benim hüsn-i teveccühüm senin ile olduğunda Allah kerîmdir hemân gayret ve sa'yin müzdâd ola"⁶⁵

⁶² BOA, ADVNS.MHM.d, 1/32, Hüküm 128, 13 Eylül 1554.

⁶³ BOA, ADVNS.MHM.d, 2/132, Hüküm 1322, 23 Ağustos 1556.

⁶⁴ BOA, HAT. 1010 / 42416, 5 Aralık 1809.

⁶⁵ BOA, HAT. 22/1066 D, 21 Eylül 1783.

Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'nin Osmanlı askerlerinin yiğitlik ve cesaretine dair kaleme aldığı yazısında da yine Osmanlıların sabır ve metanet konusunda ne kadar dayanıklı olduğu, diğer milletlere nazaran zor durumlar karşısında nasıl dik durabildikleri şu sözlerle vurgulanmıştır:

“Osmanlılar şecâatleri derecesinde sabûr ve mütevekkil, mutî bir kavimdir. Dünyada hiçbir millet Osmanlılar kadar sabûr ve mütehammil olamaz. İstibdâd ve idâre-i keyfiyyenin zîr-i kahrında zebûn oldukları halde yine itâat ve inkiyâddan aslâ inhirâf etmeyip tarîk-i mutâvâ-atda sâbit-kademdirler. Millet-i Osmanîyyenin gördüğü kahr ve cevrin öşr-i mi'şârını milel-i sâire görecek olssalar hemen tarîk-i muhâlefet ve isyâna kıyâm edecekleri vâreste-i iştibâhdır.”⁶⁶

III. Savaşın Sona Ermesi ve Barış Süreci

Savaş sonu gelmez ve taraflardan birinin görünürde kazansa bile aslında kaybettiği bir oyundur. Savaşların, lojistik kaynaklar, cephane, insan kaynağı gibi savaşta sarf edilen unsurlara çokça sahip olan güçlü devletler ve imparatorluklar için bile uzun periyotlar boyunca sürdürülebilirliği mümkün değildir. Bazıları çok uzun sürse dahi olsa her çatışma veyahut savaşın bittiği, bitmese dahi yoğunluğunun azaldığı bazı kırılma noktaları vardır. Bu noktada savaşın tarafları çatışmayı durdurur ve birbirlerine ateşkes ilan ederler. Bozulan denge ve ilişkileri eski haline getirmenin yollarını arayan müzakere süreçleri bu bağlamda devreye girer. Karşılıklı heyetler birbirlerinden beklentilerinin neler olduğunu daha savaş sahrasından itibaren birbirlerine hissettirmeye başlarlar. Bunlar savaşta ölen veya yaralanan askerlerin akibeti, esir takası, savaş tazminatı ve savaşın ana sebebi gibi başlıklarda gruplandırılabilir. Osmanlı savaş konseptinde de her daim sulh ve müzakere süreçlerine karşı tarafın en erken ve etkili bir şekilde nasıl ikna edilebileceğinin cevabı aranmış, savaş sürecine dair dinamikler bu temel perspektif zemininde işletilmiştir. Savaşırken amaç, savaşı ortaya çıkaran ve diplomatik yollarla çözüme kavuşturulamayan sorunları makul bir tartışma ve uzlaşma zeminine çekebilme ve yeni bir denge durumuna ulaşmaktır.

Savaş sahrasında başlayan barış ve uzlaşma sürecine Erdel Seferi'ne tayin olunan Vezîr-i a'zâm Köprülü Mehmed Paşa ile [Vezâreti 1656-1661] Erdelliler arasında hem de savaş sahrasında imzalanan anlaşma örnek gösterilebilir. Bu anlaşmada sefere katılan Osmanlı Devleti'nin belli başlı büyük ordu komutanlarının isimleri anlaşma metnine tek tek kaydedilmiştir. Mîr-i Mîrân-ı Anadolu Mehmed Paşa, Mîr-i Mîrân-ı Niğbolu Canarslan Paşa, Mîr-i Mîrân-ı Yanova Hüseyin Paşa, Mîr-i Mîrân-ı Adana Sinan Paşa bunlardan yalnızca birkaçıdır. Bu belge diplomatika ve içerdiği bilgiler ve seferden barışa giden süreci bir bütün haliyle göstermesi yönüyle Osmanlı siyasi tarihi için önemli bir kaynaktır⁶⁷.

⁶⁶ BOA, İ.DUİT, 189/10, 25 Ağustos 1900.

⁶⁷ BOA, MHD. 484.

A. Osmanlı Savaş Konseptinde Savaş Etiğine Dair Dikkatler

Osmanlı Devleti gibi kuruluşundan yıkılışına kadar bir şekilde savaşların tarafı olan ve bulunduğu coğrafi konum gereği savaşmak zorunda kalmış bir devletin padişah başta olmak üzere padişahın soyut kimliği üzerinden hareketle devlet denilen mekanizmasının savaşın ne şekilde yapılacağı; savaşırken hangi dini, insani ve askeri kurallara uyulacağı veyahut böyle kurallar bütünüünün -yazılı veya sözlü- olup olmadığı üzerine düşünmemiş olması elbette ki mümkün değildir. Doğrudan bu başlığı çağrıştıran metinler olmasa da gerek yüzyıllar içerisinde ilim ve sanat adamlarının gerekse devlet yöneticilerinin kaleme aldıkları farklı türden metinlerde veyahut devletin cari gündemine dair yazışmalarında -yani diplomatik evrakların satır aralarında- bu hassasiyetlere dair ayrıntılı bilgiler elbette ki vardır ve bunların anlamlı bir kompozisyon dâhilinde bir araya getirilmeleri parçaların söylediklerinden daha büyük anlamlı dizgelerin var olduğunu gösterme potansiyeline sahip ipuçlarıdır.

Modern kavramlar ve terimler zaviyesinden klasik ve erken modern dönem Osmanlı uygulamalarına -askeri gelişmeler üzerinden- bakıldığında savaş söz konusu olduğunda bazı temel devlet reflekslerinin ön plana çıktığı görülür. Bu uygulamaların dönemleri içinde -kita Avrupa ile synchronic bir düzlemde bakıldığında- epey gelişkin ve insan odaklı tercihler oldukları da yine dikkati çeker ki bu da İslam dininin kuralları içerisinde devlet yapısını ve pratiklerini inşa etmiş bir sistemin nasıl olup da Avrupa'da yüzyıllar boyu tutunabildiğinin anlamlı bir cevabı gibidir. Osmanlı gündelik dilinde kullanım sıklığı açısından ilk akla gelen darb-ı mesellerinden olan "Aman diyene kılıç kalkmaz" sözü devletin savaş sahasında ve askeri uygulamalarındaki davranışlarının temel esâsı sayılabilir. Savaş sürecinde üzerinde dikkatle durulan dini ve insani bağlamda etik değerler olduğu -en azından savaş gibi olumsuz bir senaryonun içinde ehven-i şer /kötünün iyisi denilebilecek- şüphe götürmeyen bazı gelenek oluşturan uygulama ve tercihler ise şu başlıklarda gruplandırılabilir:

1. Yağma ve Talandan Kaçınma / Sivillere Zarar Vermeme

Savaş sonucu fethedilen ve Osmanlı topraklarına katılan yerlerin devlet eliyle ne şekilde tasarruf edileceği belli olsa da savaşın sıcaklığı ile bir takım yağma ve talan olaylarının meydana gelmesi de muhtemeldir. Osmanlı uygulamasında savaşta ele geçirilen ve genel olarak ganimet şeklinde isimlendirilen kıymetli eşyalar, mal, mülk vs. ye karşı beylikten devlete kuruluş ve yükselme devirlerinde Kur'an'daki Maide Suresi'nin 41. ayetindeki emirlere göre hareket edilmiştir. Bu âyete göre

"[...] ganimetin beşte biri Allah'a, resûlüne, onun akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. [...]"

Yine Dört Halife döneminde de ganimetle ilgili hususlar

"[...] fethedilen toprakların ganimet hukukuna göre taksim edilip beşte birinin devlet tarafından alınması ile bu toprakların yerli halkın elinde bırakılıp karşılığında haraç tahsil edilmesi

hususı o dönemde sahâbe arasında uzun süre tartışılmış, sonuçta bu konu, arazinin yerli halkın elinde bırakılıp kendilerinden haraç alınması şeklinde [...]”⁶⁸

çözümlemişdir. Hz. Muhammed'den nakledilen savaşla ilgili şu hadisler

“[...] Yaşlılara, kadınlara, çocuklara, kendisini ibadet ü tât'ate vermiş ruhbanlara ve mabetlere ilişmeyiniz! Ağaçları yakmayınız! Hayvanlara dokunmayınız ve servetleri heder etmeyiniz.”⁶⁹; [...] Yine Hz. Peygamber bir savaş yolculuğu esnasında askerlerden birisinin haksızca bir kuzu alıp yemek üzere hazırladığından haberdar olunca, oraya giderek kabı ters yüz etmiş ve “Şüphesiz yağma, meyte'den (leştin) daha az haram değildir.” buyurarak tepkisini ortaya koymuştur.”⁷⁰

bu bağlamda dikkate değerdir. Fethedilen şehirlerin yağmalandığı, yakılıp yıkıldığı, tüm halkının kılıçtan geçirildiği şeklindeki barbarlığı çağrıştıran anlatılar, batı literatüründe pek çok kez dillendirilse ve adeta kanon oluşturacak kadar yekün teşkil etseler de, bunların çoğunlukla mağlubun dilinden yazılmış duygusal/reflektif metinler olduğu görülecektir.⁷¹ Kaldı ki fethedilen yeri yakıp yıkmanın sonraki süreçte söz konusu şehri yeniden bina ve ihya maliyeti doğuracağı apaçık ortadayken şehirlerin fetihten sonra yakılıp yıkıldıklarını söylemek mantıken abes olacaktır. Zira şehirler eğer savaşlara sahne oldularsa yeniden kendine gelmelerinin de ciddi bir maliyeti vardır. Yine Osmanlı savaş konseptinde fethedilen topraklarda meskûn veyahut savaşa muhatap devletlerin sivil halkına dokunulmamış, onlar savaşın askeri bağlamı dışında tutulmuşlardır.

2. Savaş Suçlarına Verilen Cezalar

Osmanlı savaş konsepti, savaşın centilmence ve sonucu ne olursa olsun açıklanabilir, yorumlanabilir bir mantıki zemin içerisinde sürdürülüp tamamlanmasını öncelemiştir. Savaşlarda İslam şeriatı ve Osmanlı örfüne göre suç teşkil edebilecek tavır ve davranışlarda bulunan kimseler, unvanları ve görevlerinin ne olduğuna bakılmaksızın istisnasız şekilde cezalandırılmışlardır. Cezaların ilerde benzer suçların işlenmesinin önüne geçtiği ve bu bağlamda caydırıcı şekilde emsal teşkil ettikleri de yine gözden kaçırılmamalıdır. Söz gelimi Anadolu Ordusu askeri Onbaşı

⁶⁸ Mehmet Erkal, “Ganimet”, TDVİA, c. 13, (1996), s. 351-354.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/300; Ebû Davud, Cihad 90 ve 121'den naklen <https://sorularlailamiyet.com> [E.T. 18/08/2020]

⁷⁰ Ebû Dâvûd, Cihad 128'den naklen: <https://sorularlailamiyet.com> [E.T. 18/08/2020]

⁷¹ Osmanlı Devleti'ni barbar ve yağmacı gösteren Avrupa merkezli metinler, Avrupa'daki Türk İslam korkusu, Avrupa'da Türk imgesi için şu kapsamlı çalışmalara bakılabilir: Özlem Kumrular, *Türk Korkusu, Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2011); Özlem Kumrular, *İslam Korkusu, Kökenleri ve Türklerin Rolü*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2012); Batı Edebiyatı'nda Türklere dair imgelerin detaylı çözümleri hakkında bkz. Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2012); Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm I*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011); Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm II*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011); Onur Bilge Kula, *Avrupalılık Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), Oğuz Adanır, *Osmanlı ve Avrupalılar*, (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2013); Oğuz Adanır, *Osmanlı ve Ötekiler*, (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2013).

Mehmed ve diğer bazı askerlerin Kars kuşatması esnasında kaleden kaçıp Rus tarafına sığınması ve daha sonra ele geçirilmeleri üzerine:

“[...] Rusyalu tarafına firâr ederek muahharan gelmiş olan Mehmed'in [ve sairlerinin] icrâ kılınan istintâklarında [...] töhmet ve kabâbat-i vâkıalarına mebnî silk-i celîl-i askerîden tar-diyla tarih-i habslerinden itibaren beşer sene müddetle canib-i zabtiyede [...]paranga-bend olmaları muktezâ-yı kanun-ı askerîden bulunmuş olduğundan [...]”⁷²

denilerek askerlerin beş sene müddetle pranga cezasına çarptırıldıkları buna güzel bir örnektir. Yine üst rütbeli subaylardan olan Ahmed ve Ali Paşaların savaşta işledikleri suçların sabit görülmesi üzerine rütbelerinin söküldüğü, askerlik hizmetinden çıkarıldıkları ve Kıbrıs'a sürgüne gönderildikleri⁷³ gibi ağır cezalar da, savaşta işlenen disiplin suçuna devletin verdiği cezalara örnek olarak gösterilebilir. Buna ilaveten savaş suçları yalnızca erat, zabıt, paşa düzeyinde değil Osmanlı'ya bağlı devlet ve hanedanlıklar düzeyinde zaman zaman ceza ve yaptırımlara konu olabilmektedir. Görev ve sorumluluk sahası olan Karadeniz kıyılarında, Don kazaklarının bazı yağma ve talan olaylarının önüne geçemeyen Kırım Hanı Mehmed Giray [III.], IV. Murad tarafından

“[...] rızâ-yı yümn-iktizâ-yı hüsrevânemizi riâyet ile [...] ittifâkan hanlık hidmetinden cüdâ ve münfasıl ve sâye-i saâdetimizde âsûde-hâl olmaları fermân olundukda bilâ-tereddüd ve teallül fermân-ı şerîfimize samîm-i dilden imtisâl ve itâat ve Âsitâne-i saadetimize teveccüh ve azîmet etmekle [...]uslûbu üzere südde-i saâdet-medârımıza gelmeniz ve sâye-i himâyetimizde müstazıl olmanız [...]”⁷⁴

şeklinde sert bir fermanla Hanlık görevinden alınmış ve İstanbul'da ikamete mecbur edilmiştir. Bu ve benzeri uygulamaların savaşlarda yaşanması muhtemel daha büyük çaptaki suçların önüne geçme konusunda devletin kendine bağlı bulunan bir hanlığa yönelik siyasi yaptırımını olarak düşünülmelidir ve bunun da caydırıcı etkilerinin olacağı muhakkaktır.

3. Esirlere İyi Muamele ve Esir Hakları

Savaşlarda ölenler ve yaralananlar olduğu kadar karşı taraftan ele geçirilen, yakalanan askerler de vardır ki bunlar Osmanlı savaş konseptinde esir/üserâ olarak değerlendirilmektedirler.⁷⁵ Bunlarla ilgili Kur'an'da geçen

“[...] Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayın (kaçmamaları için tedbir alın). Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak; ta ki savaş ağır yüklerini indirsın (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi onları

⁷² BOA, A.MKT.MVL, 87/12, 30 Nisan 1857.

⁷³ BOA, A.AMD, 54/2, 22 Şubat 1855.

⁷⁴ BOA, ADVNS.MHM.d, 85 Hüküm 103, 1 Temmuz 1628.

⁷⁵ Fatma Sel Turhan, 18. Yüzyıl Osmanlı Savaş Esirleri, Vadi Yay, İst. 2018; Cemalettin Taşkıran, *Milli Mücadelede Türk ve Yunan Esirler 1919-1923*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018).

*bizzat cezalandırırđı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürölenlerin amellerini asla boşta çıkarmayacaktır. [...]*⁷⁶

Savaşta bir kısım düşman askerlerinin esir alınmasını, ancak savaş sonunda bu esirlerin fidye karşılığı veyahut fidyesiz olarak salınması emreden âyet, Osmanlı savaş konseptinde de hassasiyetle dikkate alınmıştır. Denizlerde ise durum karaya göre nispeten farklıdır zira, denizlerde var olma şekilleri *-resmi ya da sivil-* koruma, kontrol, refakat, yağma, fetih, savaş, istihbarat faaliyeti, korsanlık, taşımacılık vs gibi farklı amaçlar dâhilinde gerçekleştiği için esirlere karada olduğu kadar standart muamelelerin yapıldığı *Osmanlı'nın denizlerdeki tüm komşuları için de geçerli olmak üzere-* her zaman kesin değildir. Farklı tarihlerde esirler hakkında yapılan muamelelere dair bazı Osmanlı uygulamalarına bakmak fikir verici olacaktır:

*“Esîr-i harb olarak Kangırı'ya gönderilen Fransızlardan dört âilenin muhtâc-ı muâvenet oldukları anlaşıldığından iâşelerine muktezî havâlenâmenin irsâline müsâade buyurulması.”*⁷⁷

şeklindeki belgede savaş esiri olarak Çankırı'ya gönderilen Fransızların maddi durumları iyi olmadıkları için ailelerine yardım yapılması talebi vali tarafından Dâhiliye Nezâreti'ne iletilmiştir. Esirlere iyi muamelede bulunmayan asker ve subaylar da yine savaş suçları kapsamında yargılanıp cezalandırılmışlardır:

*“[...] İngiliz üserâ-yı harbiyesine sû-i muâmelede buldukları beyânıyla tevkif ve berây-ı muhâkeme teslimleri İngiltere Fevkalâde Komiserliği'nden talep edilen erkân, ümerâ ve zâbit ve mensûbîn-i askeriyeye hakkında Daire-i Harbiyeye [...] cereyân eden muamelâta [...] Sâli-fü'z-zikr erkân ve ümerâ-yı askeriyeden şimdiiye kadar Dersaadet'de taht-ı tevkife alınmış olanlar ile taşrada bulunup tevkifleri için makâmât-ı âidesine emir verilmiş bulunanların [...] tahkikat icrâ edilmekte olanlar ile hüviyetleri mechûl bulunanların esâmisini havî tanzim etdirilen dört kıta cedvelin gönderildiği”*⁷⁸

Osmanlı Devleti'in savaş esirleri konusundaki hassasiyetleri bu gibi münferit olaylarla sınırlı da değildir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Kopenhag'da savaşa taraf devletlerin esir takası ve esir hakları konusunda yaptıkları sözleşmeye ilk imza atan devletlerden birisi de Osmanlıdır.

*“Üserâya âid husûsat hakkında Devlet-i Aliyye, Almanya, Avusturya, Rusya ve Romanya mu-rahhaslarından mürekkeb olarak Kopenhag'da in'ikâd eden eden konferansda cereyan eden mukarrerât neticesinde tanzim edilen itilâfât ve ve mukâvelât nezâret-i âciziyeye suret-i mah-sûsada teşkil edilmiş bir komisyon tarafından tedkik edilmiş [...] hükûmet-i seniyyenin nokta-i nazarını ihlâl edemeyeceğine dâir bir kayd-ı itirazî dermeyân edilmemesiyle münâsib görül-mekte [...]*⁷⁹

⁷⁶ Muhammed Suresi, 47/4; <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Muhammed-suresi/4549/4-ayet-tefsiri> [ET:18/08/2020]

⁷⁷ BOA, DH. EUM. 5. Şb., 19-31, 2 Kasım 1915.

⁷⁸ BOA, BEO. 4572/342827, Lef 1, 8 Mayıs 1919.

⁷⁹ BOA, BEO. 4493/336920, Lef 2-3, 20 Kasım 1917.

Kopenhag'daki toplantıda alınan kararlara Harbiye Nezareti'nce de herhangi bir konuda şerh düşülmemiş, kararlar makul görülmüştür. Ancak alınan kararlara rağmen taraf devletlerden bazıları anlaşma şartlarına uymamış, Osmanlı esirleri kötü muameleye maruz kalmıştır. Bunun üzerine uluslararası ilişkilerdeki temel ilkelerden birisi olan mütekabiliyet ilkesi gereği Osmanlı Devleti de kendi elinde bulunan esirlere yönelik bir takım yaptırımları devreye sokacağını Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın ağzından ilan etmiştir:

“Çanakkale’de İngiliz ve Fransız kuvva-i askeriyesi tarafından esir edilip Mondros’a ve Sakız’a ve Süveyş kanalına esir edilerek Mısır’a i’zam olunan zabitan ve efrâd-ı Osmâniye’ye oralarda kavaid-i medeniye ve insâniyeye ve Lahey Konferansı mukarreratına mugâyir mu’âmele edildiği [...] Osmanlı üserâsı hakkında Lahey Mukâvelâtı mûcibince mu’amele edilmediği takdirde İngiliz esirleri de teb’asına böylece muâmele olunacağı Amerika süferâtı vâsıtasıyla İngiltere hükûmetine iş’âr edilmiş [...]”⁸⁰

Harbiye Nezareti'nin bu bağlamda sesini yükseltmesindeki haklılık daha sonra da ortaya çıkmıştır. Zira Mısır'dan dönen esirlerin çoğunda uğradıkları kötü muameleler nedeniyle görme kaybı meydana gelmiştir.

“[...] İzmir tarihiyle memleketimize iâde edilmiş üserâ-i Osmâniye meyânında göz alillerinin mikdarıyla derece-i şiddet ve istilası hakkında İzmir’de [...] tanzim edilen rapor sûretleri [...]”⁸¹

Bu ve benzer bazı olumsuzluklara karşın devletlerarası ilişkilerin bir şekilde sürdürüldüğü, savaş konseptinin temel araçlarından olan esir takası konusunda Osmanlı tarafından uluslararası platformda girişimlerde bulunulduğu görülmektedir:

“Memâlik-i Osmâni’ye bulunan mevkûf sivil İngilizlerin İngiltere’deki sivil üserâmızla tebdîl-leri ve bu mu’âmenenin aynen Fransızlara dahi teşmîli muvâfık görülmüş ve keyfiyet Hâriciye Nezâreti’ne yazılmış olduğundan [...] isimlerinin ve buldukları mevâki’in sıhhatli birer kıt’a cedvelinin âcilen irsâli [...]”⁸²

Enver Paşa'nın Dâhiliye ve Hâriciye Nezâreti'ne savaş konsepti çerçevesinde yazdığı yukarıda alıntılanan vesika bunu doğrular niteliktedir.

4. Şehîd ve Gâzilere Dair Hassasiyetler

Osmanlı Devleti'nin fetihçi ruhunun temel referans noktalarından birisi İslam dini ve öğretilerini İslam olmayan yerlere götürme ve bu yolla Tanrı'nın rızasını kazanma olarak özetlenebilir. Bu uğurda ölen, İslam dininde şehid sayılmaktadır. Kur'an'da şehidlik konusunun geçtiği ayetlerde şunlar söylenmektedir:

⁸⁰ BOA, DH.EUM. 5.Şb, 17/46, 6 Ekim 1915.

⁸¹ BOA, HR.SYS, 2208/82, Lef 3, Nisan 1919.

⁸² BOA, DH.EUM. 5.Şb, 35/6, Lef 3, 18 Şubat 1917.

“Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.”⁸³ [...] “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler.”⁸⁴ [...] “Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklerle, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte diriler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.”⁸⁵

Osmanlı savaş konseptinde savaşta şehid olan askerlere bu minvalde ayrıca bir önem gösterilmekte, askerlerin ailelerine veyâhud şehidlerin geride kalanları için gerekli sosyal yardım mekanizmaları devreye sokulmaktadır. Bunlar şehid ailelerine maaş bağlanması, eğitim süreçlerinde alınan pul, harç veyahud nakdi şeylerden muaf tutulmaları, bazı okullara kabul edilmelerinde kolaylıklar sağlanması gibi sosyal hayatı düzenleyici ve onların kendilerini yalnız hissetmelerinin önüne geçici bazı uygulamalardır.

“Asâkir-i Redife [...] Miralaylarından olub muhârebede şehiden vefât etmiş olan Osman Bey’in zevcesi Emine Hanım’a”⁸⁶; “Resmo ve Amariyya kazalarına tabi köylerde yapılan muhârebelerde şehid olan askerlerin ailelerine”⁸⁷; “Meşâhir-i eşkiya Ağuş ile rüfekâsının ahz ü girifti esnâda mecrûhen vefât eden Asâkir-i Zabtiye’den Mahmûd ve Selim’in yedi nefer çocuklarına [...]”⁸⁸; “Arabistan ordusu Beşinci Alayı Binbaşısı Şehid Mehmed Şerif Ağâ’nın anasına [...]”⁸⁹

Yukarıda alıntılanan maaş tahsisleri, Osmanlı savaş konsepti dahilinde şehid ailelerine yapılan yardımların yalnızca birkaçıdır. Şûrâ-yı Devlet Dairesi’nin aldığı bir kararla da

“[...]Birinci derece: Neferden bed’ ile en büyük rütbe ve hidmet ashabına kadar bi’l-cümle mensûbîn-i askeriyyeden meydan-ı muhârebede ve eşkiyâ müsâdemâtında şehid olanların veya mecrûh olup tedâvi olunduğu veya hasbe’l-icâb ameliyye-i cerrâhiyye icrâ olunduğu sırada vefât edenlerin sulb-i sahîh evlâ[dlarının] [...] Birinci ve ikinci maddeler mücebince leyli mekâtib-i askeriyyeye sûret-i kayd ve kabûl[ü] [...]”⁹⁰

şehid ve gazi çocuklarının askeri okullara kayıt ve kabullerinde kolaylık sağlanmasının önü açılmıştır. 19. yüzyıl başlarında çıkarılan bir layihada ise

“[...] Meydân-ı harbde şehiden vefat eden berrî ve bahrî küçük zâbitân ve onbaşılarda neferât-dan hidemât-ı fevkalâdeleri meşhûd olanların âilesine verilecek mükâfât-ı nakdiyye karşılığı

⁸³ Bakara, 154; Kur’an-ı Kerim Me’ali, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011), s. 29.

⁸⁴ Âl-i İmrân, 169, Kur’an-ı Kerim Me’ali, DİB. Yay, Ank. 2011, s. 81.

⁸⁵ Nisâ, 69, Kur’an-ı Kerim Me’ali, DİB. Yay, Ank. 2011, s. 99.

⁸⁶ BOA, A.MKT.NZD, 171/59, 19 Kasım 1855.

⁸⁷ BOA, A.MKT.MHM, 436/83, 27 Şubat 1869.

⁸⁸ BOA, A.MKT.MVL, 120/93, 10 Ekim 1860.

⁸⁹ BOA, A.MKT.NZD, 227/9, 23 Haziran 1857.

⁹⁰ Harbiye Nâzırı Enver ve Sadrâzam imzalı Şûrâ-yı Devlet kararı, BOA, ŞD. 663/4, Lef 14, 7 Temmuz 1919.

olarak bin üç yüz otuz bir senesi Maliye bütçesinde açılacak fasl-ı mahsûsa beş yüz bin gurusluk tahsisat vaz' edilmiştir. [...]⁹¹

savaşlarda şehid olan askerlerin ailelerine bütçeden pay ayrılmaya başlanmış ve bunların maaş şeklinde ödenmesi kararlaştırılmıştır. Artan savaşlar ve asker kayıpları neticesinde XIX. yüzyılda benzer uygulamalar artarak devam etmiş ve belirli nizamlara bağlanmıştır.

Sonuç

Kavramlar tarihi bağlamında Osmanlı savaş konseptinin değerlendirmeye tutulduğu bu çalışmada, savaş olarak addedilen tarihsel vakıalar ve savaşı çağrıştıran kavram alanları; devletin savaş ve çatışmalar ile ilgili karar ve tercihleri, bu kararlara etki eden değişkenler, bunların uygulamadaki karşılıkları, savaş sürecinde alınan pozisyonlar, savaşların maliyeti, savaş ekonomisi, savaşın dili ve propoganda gibi farklı düzlemlerde incelenmiş; değişen vakıa ve tarihsel dönemler içerisinde değişmeden sabit kalan göstergeler yani Osmanlı savaş dizgesi çözümlenmeye, analiz edilmeye çalışılmıştır. Savaş kavramının modern dünyada alımlanışı hakkında Sander'in

“Uluslararası sistemde bir çelişki vardır. Modern tarihte hemen hemen hiçbir devlet “savaşçı” bir dış politika izlediğini iddia etmemiş ve etmemektedir. [...] Uluslararası sistemin nesnel bir değerlendirmesi, yalnız II. Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyanın çeşitli bölgelerinde, irili ufaklı 250 savaşın çıktığını göstermektedir.[...]Devletlerin aralarındaki anlaşmazlık konularında kendilerini haklı ve başkalarını haksız göstermeleri, davranışlarına kendilerine göre mantıklı gerekçeler bulmaları hep kolay olmuştur, bugün de kolaydır ve büyük olasılıkla yarın da kolay olacaktır.”⁹²

yukarıda alıntılanan sözleri savaş kavramının ters yüz edilmesine ve yapı-söküme uğratarak yorumlanmasına ihtiyaç duyulduğunun işareti gibidir. Zira savaşan taraflar, asla kendilerini bir savaşın saldırgan tarafı olarak görmemekte; haksızlığa uğrayan, ekonomik veya siyasi yönden baskı altında olan mağdur taraf olduklarını iddia etmekte, uluslararası arenada kendilerini bu çerçevede ifade etmeye çalışmaktadırlar. Yazının bağlamında değerlendirilecek olursa Osmanlı Devleti tarihçileri ve diğer sosyal bilimcilerce sıhhati tedkike muhtaç bazı ön kabullerle açıklanıp yorumlanmaya çalışılan bir devlet olagelmiştir. Bu eksik yorumda Batı dünyasında kanon oluşturan -*Hammer başta olmak üzere*⁹³ önemli tarih metinlerinin de şüphesiz büyük bir payı vardır. Osmanlı Devleti'ni barbar, yağmacı, kurum, kuruluş ve teşkilat bilgisinden yoksun, Bizans mirası üzerine kurulmuş, kısacası medeni

⁹¹ BOA, İ.DUİT, 75/50, 14 Mart 1916.

⁹² Oral Sander, “Türk Dış Politikasında Barış Unsuru”, *Türkiye'nin Dış Politikası*, (Ankara: İmge Yay, 2000), s. 131. Sander'in bu yazısı ilk olarak 1986 yılında yayınlanmıştır. Bkz. Oral Sander, “Türk Dış Politikasında Barış Unsuru”, (Ankara: Milli Egemenlik, TBMM Kültür Sanat Yayınları, 1986), s. 14-29. 2021 yılına kadar geçen sürede dünyada yaşananlar düşünüldüğünde sürekli barış kavramının yalnızca sözde kaldığı da görülecektir

⁹³ Hammer'in metinlerinden yola çıkarak zaman içinde oluşmuş doğru bilinen yanlışlar külliyatının en güçlü eleştirmeni, araştırmalarında kendisinin de sıkça belirttiği üzere merhum Halil İnalcık'dır.

olmayan bir siyasi süreç olarak sigmatize eden yorumların pek çoğu bu bağlamda eksik ve hatalıdır.

Osmanlı Devleti süregiden barış ortamını sekteye uğratan ve daimi kaosu peşinde koşan “savaşçı” bir devlet değil; savaş fiilini yeri geldiğinde eyleme dökmekte becerikli, savaş sanatını iyi bilen ve savaş son çare olarak düşünen, bu bakımdan her akl-i selim devlet kadar savaşabilen ve bu yönüyle tarihte yerini alması gereken büyük bir devlettir. Antropologlar ve sosyologlarca Pre-kapitalist dünya düzenini açıklamak için kullanılan potlaç kuramı⁹⁴ burada tam da bu noktada devreye girer. Zira Osmanlı Devleti kendisine yönelen iyiliği, kötülüğü, izzeti, ikramı, dostluğu, yardımını, hediye, kını, düşmanlığı, zorbalığı ve garezi almış, karşılıklı yükümlülük düzeni çerçevesinde yeri geldiğinde fazlasıyla îade etmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

Armed conflicts that occur between various political, administrative units, political forces, ideological groups, states or different interest groups within the same political structure are some of the main points agreed upon in the definition of the concept of war in general. Even in the beginning of humanity's coexistence and in pre-modern social structures, there have been cases that correspond to the conceptual field to which the concept of war refers, albeit in different ways, at any time and on the ground where interests conflict.

One of the main points that distinguishes the concept of war from ordinary conflicts is that war is fought between collective and large social groups that have come together for a specific purpose, rather than individuals, with the aim of trying to protect the interests of these groups or to obtain new interests that are not available.

In the process that started with the establishment of the science called history and finding a prominent place in world academies, one of the most basic research subjects of this branch of science has been military history studies focusing on the causes and consequences of wars and conflicts, and political history is generally processed and shaped through research on military history. . It is also a reality that in the modern era, interconnected and relatively dependent academic circles such as historians, international relations experts, military historians, technology historians and lawyers have intensified their research on war and conflicts.

The Ottoman Empire, which ruled the continents of Europe, Asia and Africa for centuries, is one of the first states that come to mind in world history and therefore in historiography when war is mentioned. So, is the Ottoman Empire really a warlike state? What do historians mean by the concept of war of Judah? Is the Ottoman Empire a state that waged unwarranted wars and shed blood and dragged large masses of people to war? Or is it a skilful state in this field that effectively uses the deterrent force called war and the use of force when appropriate? The

⁹⁴ Oğuz Adanır, Osmanlı'nın Sırrı, Osmanlı'nın Gelişme Dönemi ve Potlatch ya da Simülasyon Öncesindeki Aşama, *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010) içinde s. 24-62; yine Adanır, Çift Kanatlı Düzendeki Veren El-Alan El İlişkileri, A.g.e, s. 109-124; Adanır, Evrensel Bir Kültür Tanımı ve Potlaç, A.g.e., s. 295-311. Ayrıca Adanır, *Osmanlı ve Ötekiler*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013); Adanır, *Osmanlı ve Avrupalılar*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013).

Ottoman Turkish perception in Europe was shaped on a relatively negative ground due to the fact that the Ottoman Empire was a militarily superior state against Europe for centuries, and this negative image became more and more negative with the texts fed from each other. After mentioning this established preconception about the Ottoman image in Europe, it is useful to think about what the Ottomans understood from the concept of war.

At the beginning of the 14th century, when the Ottoman Empire emerged as a political entity, it found itself in a politically chaotic era and geography. The Ottoman Principality, which was between the Eastern Roman Empire, which was gradually losing power in the West and was about to complete its political life, and the Anatolian Principalities, which entered into a power struggle against each other in the Anatolian lands, prioritized a strong and disciplined military structure in order to strengthen it politically and economically, and it was successful in this. The expansion of the borders of the principality in the east and west in a short time is a direct result of these disciplined military decisions.

Knowing and inheriting the military systems of the Turkish states, the Ottoman Empire, Byzantium and other great states in the West also knew how to benefit from their knowledge in the military field, and created an effective, sustainable and growing military concept for itself. This military concept and all the processes related to it are the variables that are shaped by the meaning that the Ottoman Empire ascribes to the concept of war. When viewed through the lens of different types of documents and records about war in the historical process, it becomes clear what kind of meaning the Ottoman Empire attributed to the concept of war and how they established a dialogue with the war.

High-level documents with high content validity and produced by the high-level decision-making bodies of the state reveal the Ottoman war system and the working processes of this system in detail. Accordingly, the Ottomans, like every sane political power, avoided war in the first place and tried to operate diplomatic channels and communication mechanisms in their problems with foreign countries. In this process, they wanted to preserve the current peace situation, which often existed, and made diplomatic initiatives that referred to the sanction conditions imposed by international agreements.

In cases where these were not enough and fighting was inevitable, they chose to use their military and economic potential as sparingly as possible. This is manifested in limited operational choices that delay all-out wars. Because it is certain that large-scale wars have more material and human costs than limited military operations.

The Ottoman Empire is a state that evaluates the comments, suggestions and proposals of the decision organs of the military and civil bureaucracy, although it changes according to the centuries. Successes in the battlefield over the centuries should be considered a positive outcome of this polyphony. After the decision of war is taken, the decision in question is announced to the public with religious and national references, and it is tried to attract public support to the side of the state by emphasizing the unity of destiny between the state and the people.

Uncovering and using the potentials in every region of the country in order to reduce the cost of the expedition organization on the way to the battlefield is another important point. Obtaining taxes from some regions as military supplies reduces the cost of a large and powerful army.

It is also noteworthy that the positive or negative results obtained in the field of war were recorded in diplomatic texts and a new equation was established based on this. The rights and laws of the soldiers who were useful or lost their lives in the war are also effectively protected in the Ottoman war concept.

In this article, what the Ottoman Empire understood from the concept of war and how this concept was used in practice was tried to be revealed through archival sources.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA]

- A.AMD. 54/2, 22 Şubat 1855.
- A.DVNS.MHM.d. 119/166, Hüküm: 1322, 25 Ocak 1713; 131/476, Hüküm: 1460, 23 Mayıs 1724; 24/41, Hüküm: 214, 6 Nisan 1514; 3/354, Hüküm: 754, 26 Ocak 1560; 85 Hüküm 103, 1 Temmuz 1628; 99/72, Hüküm 238, 1 Mart 1690; 105/11, Hüküm 470. 17-26 Ocak 1695; 5/602, Hüküm 1664, 19 Mayıs 1566; 1/32, Hüküm 129, 13 Eylül 1554; 2/132, Hüküm 1322, 23 Ağustos 1556.
- A.MKT.MHM. 436/83, 27 Şubat 1869.
- A.MKT.MVL. 120/93, 10 Ekim 1860; 87/12, 30 Nisan 1857.
- A.MKT.NZD. 227/9, 23 Haziran 1857; 171/59, 19 Kasım 1855.
- BEO. 4493/336920, Lef 2-3, 20 Kasım 1917; 4572/342827, Lef 1, 8 Mayıs 1919.
- DH. EUM. 5. Şb. 19-31, 2 Kasım 1915; 5.Şb, 17/46, 6 Ekim 1915; 35/6, Lef 3, 18 Şubat 1917.
- HAT. 1010/42416, 5 Aralık 1809; 22/1066 D, 21 Eylül 1783; 23/ 1135, 11 Nisan 1788; 967/41323 B; 967/41323 C; 967/41323 D; 967/41323, 17 Şubat 1811; 967/41323 E, 15 Şubat 1811.
- HR.SYS. 2208/82, Lef 3, Nisan 1919; 2284/3 Lef 1, s. 1-6.
- İ.DUİT. 189/10, 25 Ağustos 1900; 75/50, 14 Mart 1916; 1/28, Lef, 1-2, 22 Kasım 1914.
- MHD. 484.
- ŞD. 663/4, Lef 14, 7 Temmuz 1919.
- YB.021. 49/63; 49/63.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Adanır, Oğuz: “Sarmal Gelişme’de Çift Halka Savı ya da Osmanlı’nın Tarihsel ve Toplumsal Evriminin Diyalektiği”, *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2010.
- Adanır, Oğuz: *Osmanlı ve Avrupalılar*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2013;
- Adanır, Oğuz: *Osmanlı ve Ötekiler*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2013.
- Agoston, Gabor: *Osmanlı’da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, Çev: Kahraman Şakul, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Agoston, Gabor: “Savaş”, [Osmanlı Dönemi], *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, XXXVI, 196-200.
- Akad, Mehmet Tanju: *Modern Savaşın Temel Kavramları*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- Altuntaş, Halil- Şahin, Muzaffer: *Kur’an-ı Kerim Me’ali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018.
- Atılğan, Gökhan-Aytekin, E. Attila: *Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, İstanbul: Yordam Kitap, 2018.
- Ayaydın, Rıdvan: *Cihâd-ı Ekber ve Sahadaki Etkileri*, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti*, İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Barkan, Ömer Lütfü: "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkâna Mahsus İstatistik Defterleri", *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, II, (1940), 214-247.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, haz. İskender Türe, İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017.
- Batıslam, Hanife Dilek: "Divan Şiirinde Düşman", *Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Batıslam, Hanife Dilek: "Divan Şiirinde Savaş ve Fehîm-i Kadîm'in Savaş Gazelleri", *Journal of Turkish Language and Literature*, 6/3 (2020), 318-327.
- Bora, Tanıl: *Cereyanlar, Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Clausewitz, Carl Von: *Savaş Üzerine*, Çev. Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları, 2015.
- Çalışlar, Aziz: *Ansiklopedik Kültür Sözlüğü*, İstanbul: Altın Kitaplar, 1983.
- Darıcı, Mevlüde Gökçen Daş: *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri*, (Doktora Tezi) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Eralp, T. Nejat: *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.
- Erkal, Mehmet: "Ganimet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1996, XIII, 351-354.
- Eroğlu, Haldun: "Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nin İstihbarat Stratejileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22, (2003), 11-33.
- Güçer, Lütfi: *XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububât Meselesi ve Hubûbattan Alınan Vergiler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1964.
- Halaçoğlu, Yusuf: *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2014.
- İmer, Kamile-Kocaman, Ahmet-Özsoy, Sumru: *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, 2013.
- İnalcık, Halil: *Devlet-i Âliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I. [1302-1606]*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- İşbilir Ömer: "Nüzül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII. 2007, 311-312.
- Kafadar, Cemal: *İki Cihan Âresinde, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Birleşik Yay, 2010.
- Kaplan, Mehmet: *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, III. Tıp Tahlilleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.
- Keegan, John: *Savaş Sanatı Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları, 2021.
- Keskin, Mesut: *Kavramlar Tarihi*, İstanbul: Avesta Yay, 2017.
- Köprülü, M. Fuad: "Alp", *İslam Ansiklopedisi, (İA)*, 1950, I, 379-384.
- Köprülü, M. Fuad: *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Kula, Onur Bilge: *Avrupalılık Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Kula, Onur Bilge: *Batı Edebiyatında Oryantalizm I*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Kula, Onur Bilge: *Batı Edebiyatında Oryantalizm II*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Kula, Onur Bilge: *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Kumrular, Özlem: *İslam Korkusu, Kökenleri ve Türklerin Rolü*, İstanbul: Doğan Kitap, 2012.

- Kumrular, Özlem: *Türk Korkusu, Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni*, İstanbul: Doğan Kitap, 8. Baskı, 2011.
- Kuzucu, Serhat: *Osmanlı Ordusu ve Sefer Lojistiği*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.
- Levend, Âgâh Sırrı: *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Mumcu, Ahmet: *Divân-ı Hümayûn*, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1986.
- Mustafa Nuri Türkmen: *Osmanlı'da Askeri Müzik: Mehter*, İstanbul: Kitaplık Yayınları, 2007.
- Mübahat S. Kütükoğlu: "Hududnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVIII. 1998, 303-304.
- Oktay, Cemil: "Bizans Siyasi İdeolojisi'nden Osmanlı Siyasi İdeolojisi'ne", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce c. 1, Tanzimat ve Meşrutiyet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Oral Sander: "Türk Dış Politikasında Barış Unsuru", *Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara: İmge Yayınları, 2000.
- Orhonlu, Cengiz: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul: Eren Yay, 1990.
- Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları*, İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015.
- Özcan, Abdülkadir: "Ordu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, 2007, 362-367.
- Özcan, Abdülkadir: "Delî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IX, 1994, 132-135.
- Özdemir, Mehmet: *Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikayelerinde Düşman Tipi*, İstanbul: Arı Sanat, 2020.
- Özel, Oktay-Öz, Mehmet: *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Yayınları, 2000.
- Reynaud, Philipp-Rials, Stephane: *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Sahillioğlu, Halil: "Avarız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IV, 1994, 108-109.
- Sander, Oral: *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara: İmge Yayınları, 2008.
- Solmaz, Süleyman: "Divan Şiirinde Sefer", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XVII, (2005), 133-145.
- Sönmezoğlu, Faruk: *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 2014.
- Şentürk, Ahmet Atilla: *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.
- Tekin, Şinâsi: "Türk Dünyasında Gaza ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler", *İstikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- Urquhart, David: Çev. Mehmet Güneş, *Osmanlı'nın Askeri Gücü*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014.
- Uyar. Mesut: Editör: *Savaş Çalışmaları El Kitabı*, İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Vardar, Berke: *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2007.
- Witteck, Paul: *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Çev. Fatmagül Bertkay, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1985.

İnternet Kaynakları

<https://acikkuran.com>. (E.T. 29/11/2021)

<https://sorularlailamiyet.com> (E.T. 18/08/2020)